

ROBERT LAFONT

**LI CAMINS
DE LA SABA**

CRONICA

C.I.E.L. d'Oc

Centre International de l'Écrit en Langue d'Oc

3 Place Joffre, 13130 Berre L'Étang

<http://www.lpl.univ-aix.fr/guests/ciel/>

En publicant ara, sèt ans puèi que l'entamenave d'escriure, aquesta cronica de l'an 1958, m'avise un còp de mai qu'òm se desfai de se en se desfasènt d'un libre.

Lo legèire acostumat d'occitanisme sap pron que ieu d'escriure en òc, o fau pèr d'autri rasons que se'n parla pas aici e segon una endrechiera que seguis pas lo personatge que çai viu. Pasmens coneisserà, coma ieu reconèisse, que lo camin de l'autor passava tanbèn pèr de terras d'origins, ont es plaser e mai ensenhament de tornar a des moments.

Cò que siám, o devèm a quau nos faguèron, òmes e país. E coma nos faguèron, o vesèm clar un jorn que esperaviam pas. L'eveniment tira lo passat pèr flòcs a la consciéncia. Es çò qu'ensaja de dire aqueste libre.

Seriá una autobiografia? I a d'aquò, fòrça. I a tanbèn la part d'objectivacion, dins la creacion, ont un personatge se destria de son autor, ne perlònga de tissas, vai mai luenh que non pas eu, e mai autrament, dins lo drama de viure, dins lo drama de l'epòca.

Tant i a que l'epòca ont vivèm nos entraïna e que dins lo tèmps marcham. Tant i a un libre d'escrich que s'enfonsa dins lo passat.

De tròç que prenguèron plaça dins li Camins de la Saba foguèron ja publicats dins OC, Lo Gai Saber, Vida Nòva e Action Poétique.

Mai de 1965.

R. L.

Nòta

Aquesta òbra presènta de grafias dempuèi modificadas dins la practica de l'IEO coma bressar pèr breçar, tròç pèr tròç, canviar pèr cambiar, contuniar pèr contunhar, etc. Leis articles e pronoms provençaus rodanencs i an lei formas li, di, i, si, aqueli, etc. qu'ara s'escriurián lei, dei, ai, sei, aquélei, etc.

I

N'i a que dison que fau venir vièlh pèr tornar trobar sus sa maissa lo gost de son enfança. Vièlh e que la mòrt se sarre. Mai ieu siáu sus mi trenta-cinc ans, au cimèu, censat, de mon aventura d'òme, e taste una sabor d'Aiganhiers que me monta dau trefons de l'èime fins i bocas. Es sèns desir dau passat que m'apasture dau passat. La causa es estranha. Dise pas que la comprene. Dempuèi cinc jorns luchave de còtra. O voliáu pas crèire que me faudriá arribar a escriure. O refusave. Ara escrive e chimarre mon papier amb de paraulas maladrechas d'una lenga a mitat coneguda. Seria pas una tissa que me prenguèsse?

Non, de tissas, ne connèsse. La de mon cosinet, pèr exèmple, qu'es felibre. Sa filha ditz justament:n'i a que colleccionan li sagèus di letras, d'autres s'apassionan pèr la caça ò la pesca;eu fai de poèsia «en lenga nòstra». Mai ieu siáu pas d'aquela mena, e primier siáu pas un escrivan. La renomada di Jòcs Floraus me quita freg e pasible. La talènt d'escriure me peçuguèsse, me la passariáu en francés, e lo conhat qu'es en cò de Gallimard m'ajudariá pron, çò crese.

Es pas una tissa. Mon cosin jamai capitèt pas de m'atencionar a sa causa, que ditz. Es quicòm mai. Es la campana. Non pas una campaneta romantica de glèisa campanhòla. Ni mai una esquerla d'escabòt dins la montanha. Mai la campana cridarèla que recampava li dròlles dins la cort de l'escòla d'Aiganhiers. La qu'entendeguère plus après mi nòu ans passats. Coma van li causas?Sin trinhon paure l'ai dins l'ausidor dempuèi cinc jorns. Lo mene de pertot amb ieu, a ne venir cabord, a me furnar comicament lo trauc de l'aurelha. Bat dins ieu, e dins ieu secotís, escampa, espoussa d'images que jamai cresiáu de n'aver tant de rejonchs au còr:lo Mas dau Sambuc, Riufons, l'Aira de Messidòr, de caras d'òmes e de caras d'arbres. Dau burèu a l'ostau marche entrevaucats d'enfaça mau mòrta. E m'arrèste pas a Aiganhiers:la Travèrsa amondaut de Nimes me monta i narras;sènt a cuèr banhat e a pega. Tòrne vèire mi grands. Maximilian e Antonin la nuech sorison dins mi sòmis. La campana me rosega coma una malautiá. Siáu aïssable amb toti:li colègas, la femna, li dos pichòts. Siáu plen de ma campana que m'empacha de lis ausir. Vese plus li carrieras ont trepan li molonadas parisencas. D'un còp se me son dubèrts d'autri camins que i seguísse un dròlle qu'aquò's ieu. Pòde pas me desfaire d'aquela escorreguda. O dise mai:m'es tombat coma una malautiá.

Pron de necitges!me vène afeccionadament. Cadun a son enfança encavada dins lo pitre, si bèus miracles d'a-passat-un-tèmps pèr se'n crèire, pèr se li faire margalhar dins lo sovenir.

Li gènts d'aquesta vilassa, di tres parts doas podrián coma ieu chorlar lo vin nòu d'antan, e s'empegar de remèmbres. Çò que m'avèn vau pas la pena que se'n parle. Mai li mots qu'emplegue ara fan que me montar a la tèsta. Oc, chorle, me chorle a garganta badiera, e la campana bat que mai. Campana que recampa li nívolis d'un vèspre de

prima, negrassas e fegondas:se plòu dau costat Sauset-prèn ti buòus, embarra-te. Que recampa li crits de l'enfantuenha sota una tor encimelada tocant a ras la lama dau mistrau-, ai la lama que bronzis sus mi gautas.

Comprenha quau o pòsca. Siáu pas un escrivan. Foguère pas jamai, d'autre costat, borrotlat pèr la mendra mistica, la de la fe, la de l'amor, encara mens la sociala. Siáu un bòn fonccionari dau Menistèri di Trabalhs Publics, maridat, dos enfants. Ai rèn a contar que ne vauga l'escrich. E pasmens m'a faugut plegar davant aqueu còp d'astre:escribe dins una lenga que la tetèrè quitament pas au brès, mai ont me vese coma dins un mirau de magician, apichonit, desliurat, baug, enfant.

Sufis qu'aga rescontrat Rabasson. . . Lo rescontrèrè i a cinc jorns au canton de la carriera de Bellechasse. Me butassèt dins la quicha di gènts. Anave l'insolentar:èra Rabasson. Lo menèrè beure un chicolon dins un café. Basta!de rescòntres pariers a Paris se'n fai pron, e còmpte pas toti li colègas dau Mieggjorn o de Montigny que dempuèi dètz ans poguère menar antau beure a pichòts glops li remèmbrès amistós. Aquò a pas mai de consequéncias que l'aperitiu. Amb Rabasson foguèt lèu fach. Aviàm gaire a se dire:la vida d'Aiganhiers, la conèisse pas dempuèi que quitèrè l'endrech, e Rabasson podí pas barcajar de tot çò que faguèt puèi, qu'aquò m'interessava pas. Adonc se quiteriam. Mai tre que foguèt estat engolit pèr lo chafaret dau trepador, entendeguère la campana. Premier creguère qu'èra l'esquillon d'un autobús e mai o podí bèn èstre. Mai l'autobús landèt, e la campana campanava. Sèns me'n dobtar carrejava pron de desir de mon país solelhós, e Rabasson me l'aviá derevelhat. Pasmens ai pron barrutlat dempuèi mon tèmps d'enfant:fiu de fonccionari e fonccionari. Auriáu degut me n'avisar abans, d'aqueu desir trinholaire.

I aviá mai. Una mena de mistèri. Aviáu reconegut Rabasson d'intrada, coma eu me remeteguèt. Lis òmes que siám devián pas tament semblar li mistons que fogueriam ensems. E puèi sèns nos n'avisar aviàm parlat «patés». I pensant dempuèi, tròbe de rasons. Rabasson deu aver lo langui de son vilatge, e sa parladissa i es un recapte. Deu se sovenir de ieu coma d'un pichòt entremitan lis autres. A doblidat que ieu precisament en Aiganhiers parlave francés, e parier mi gènts. Mai ieu?Siáu dintrat dins un jòc sens me n'avisar.

Empacha pas que lo jòc me tèn, de mai en mai. Mi camins resquilhan de lòng de frasas antan ausidas. Siáu conflè d'enfança.

Mentretant la nuech de Paris restontis detràs li fenèstras tampadas. Lo metrò quand passa fai fernir li muralhas e canta li vèires. De còps es lo silènci, aqueu silènci parisenc que sèmbla de coar sèmpre una creacion ignorada dins una cambra perduda de la bresca. E ieu, a mi trenta cinc ans, que podriáu s'o voliáu me traire au borbolh dis idèas, seguisse mi camins forviats. De fiu en cordura dis annadas me desfau pèr me tornar trobar. Bressat d'una musica destemporiva de lengatge abolit. Fau n'acabar. Siáu malaurós de despaciéncia. Parlèm d'Aiganhiers.

Quora de Nimes prenètz lo camin d'Alès, passat li darrièrs masets e la Tor Manha trestombada sus l'horizont miegjornau, la vida se pèrd dins li garrigas. Se pèrd gaire verai au jorn que siam que d'una limpada e quauqui viradas l'autò vos a lèu fach passar aqueu desèrt d'avaus palestinians. Se perdiá gaire ni mai i a trenta ans. Pasmens d'una miejora se vesia que de serrets, de combas vuejas ont badan de jaças arroïnadas, e tres ò quatre fatoliers. N'i avia pron pèr vos metre una mena de malaisança au pitre. Puèi se durbiá la Gardonenca. Dintraviam au país vegetau, au país d'Aiganhiers. Aiganhiers es Aiganhiers a la fin d'abriú que lis aubas s'encotonan dins son verd. De la borra menuda, providéncia annadiera di debassaires, la mendra aureta ne fai de molons de còtra li rasigatges baumeluts. I podètz gafolhar di pès. Amb li mans es un chale. L'èrba dins li prats greilha vertuosa, confla de vida coma enluòc, confla a ne petar, a refofar de saba espessa e blanca, la di pissachins, di lachugas, di bramafams, di lengas-de-buòus. Aquò durarà fins a junh. Junh serà puèi lo tèmps de la ceriera, de l'agriòta e di rosèlas esparpalhadas dins la lutz cerada dau blatnegre, dins lo forfolh de la civada. En julh enfin tot serà rostit, manca lo fulhatge tremolaire d'aquela encontrada de pibolas. Antau cada dralha sauvèrta mena a son potz, e cada existéncia d'òme a son oasis.

Ai dich que tornère pas a Aiganhiers, mi nòu ans passats. Es una messòrga, ò un oblit. I tornère qu'aviáu vint ans, un jorn d'estiu, mai me faguère conèisser de degun e gastère de la còcha mon après-dinnar. Pasmens aqueu retorn m'ajuda uei, precisa mon tablèu ò lo noirís d'una seguretá, la permanéncia d'Aiganhiers. Perque rèn avia cambiat e ara, que tornèsse, trobariáu tot en plaça pèr mon emocion. Tèn!arribe sus lo plan dis acaciàs, davant lo café de la Cigala.

De l'autre costat, i a l'Escòla e la Comuna. Di fenèstras a brand tomba lo còr enfantolit que ne comènçan toti lis après-dinnar de classa «Où t'en vas-tu, petite source?» ò «J'irai revoir ma Normandie». Mai es pas aqueu còr ninòl que veniáu cercar. Quicòm de mai secrèt, de mai rufe d'ausir. . . I siáu!De còps de canèla petan sus lo burèu pèr donar la mesura. Puèi es la leiçon d'aritmética, e la canèla manca pas. Dins la classa di pus pichòts, es sus lo tablèu, de sa poncha, que pica la canèla: «S. . . i, si. » Si que fan si, aqueu s e aqueu i!O fan pèr l'eternita d'Aiganhiers.

Canèla de Gardon, giscladas en mai de vòstri matas ronhosas de l'ivèrn. Getèlas ont sèmbla que s'embarra una fòrça amorosa, drecha, de revivre. Getèlas primier tendras, doças e aspras de mastegar, virolhons de fuelhas mistonas embarradas dins una carn roseta ò maula. Getèlas puèi victoriosas qu'abandonan sa tèsta a toti li movements de l'èr, corredors pèr lo vènt, de seda ò de metau. Verd mai verd que toti li verds, lòngui fuelhas talhantas coma cotèu, e velosadas rufe coma una gauta madurada de solèu. Canèlas, balheriatz bèn d'autri leiçons que li de l'escòla. Entre vòstri fusts enfusats, sarrats bronzis una vida d'insèctes, s'esperlòngan de sèrps de grame, lo menstastre s'emmentèla d'odor, l'ortiga amagestra si cotigas, li formigas fan si romavatges. E me laisse prene. Voudriáu demorar fins a deman pèr tastar aquela ora, quora l'aigatge fai encara lusir lo talh dis èrbas, que se sènt la planta a nifladas. Lo darrier rossinhòu s'esgargamèla e lo puput de la jornada nòva e cauda manda si doas nòtas sempitèrnas d'ailà dis esparcets.

Tot aquò, ò vène d'escriure d'una alenada. Coma un enfant a pogut tant ne rejónher d'images, qu'ara me vènon a jaba, corrisson davant ma pluma que jamai lis aganta toti?D'images e d'odors. Me mesfise. Se fau mesfisar. Mon Aiganhiers, me lo tòrne pas faire pèr mon usança?Me bastisse pas ma mitologia?Me faudriá sonar Rabasson, l'escotar parlar dau vilatge. Mai coma lo trobar?Ai dobifat l'adreça que me diguèt. Sabe soncament qu'es camionaire, en quauque lùoc de Paris. Vau mai s'aplantar aqui. Fariáu de còntes!

Tornamai lo remèmbe m'a enponhat. De pensar a Rabasson, me siáu mai surbrondat d'images. La nuech s'estira, lo silènci de la vila me pesa sus li tempes. Escrive, escriu qu'escriuràs. . . Me vese amb Rabasson au fons d'una cava. E la lutz du fenestron. . .

Prendrem li causas au fiu. Deve dire quina mena d'enfant ère ieu. La canèla pica. . . pica mai fòrt : «Pierre, qu'est-ce que je viens de dire?» L'enfant tressauta. Lo mèstre s'engalina. Ont èra aquel esperit viatjaire?

Benlèu qu'èra i Caniers ont demòran li Caracos. Se son bastit d'ostau mitat amb si veituras, mitat amb de cledas e de sacas. Fan d'aisinas d'abòrd qu'an pèr aquò lo gaubi dins li dets. Mesclan lo vetge, lo vise, la redòrta pèr montar aqueli tauletas, aqueli gorbilhas, aqueli panieras que si femnas van ofrir de mas en mas. Pèire ne finis pas de remirar lo gitano que plega e trena la getèla ima dau parfum di ruscas jovas estrifadas. De l'escotar cantar, tanbèn, amb aquela votz rauca e voluptuosa qu'an toti, mentre un fum de ninèa quequeja e barranqueja is entorns. Se tèn un pauc a l'escart pèr s'engardar de la la manjança, coma i an dich. Mai totjorn vèn un moment qu'oblida sa crehènça. A passets involontaris se sarra de l'òme, lo nas sus li mans que dançan. Es l'òme que lo rebuta d'una agachada sornaruda.

«Pierre, qu'est-ce que je viens de dire?» Pèire s'es fach grandet. A sèt ans ara. A pron avançat de legir. Empassa toti li libres que pòt trobar, mai que mai li que parlan de geografia. N'i a un que i tòrna amb una fòga de curiositat, au mens tres còps dins la setmana:Petits Marins de la Grande France. Sus lis images colorats lo pichòt Surcouf a un uelh linde. L'ocean vèn batre lo rocàs vestit de varatge que i es assetat dessus. Dugay-Trouin passa sus un batèu alut de lòng di còstas de l'Iscla de Pascas. Una testassa misteriosa de ròca lo guèira. Lo Baile Sufren tòrna a Sant-Tropès. Pèr l'onorar,li fan de targas. Li targaires an de braietas regadas, la talhòla roja, la boneta escarlatina. Pèire pantaissa que n'es un, de marin. S'imagina tot un destin escarrabelhat. D'arrambatges l'apensamentisson. . . Lo Mèstre sap pas que i a dubèrt la mar en i aprenènt a legir. S'emmalícia perquè Pèire comprèn rèn i chifras. Escota pas li chifras. Ont es son esperit?

Benlèu qu'es au sambuc. Es un arbre pron grand darrier l'ostau. Moment vengut, balanceja si floquets horizontaus que se chaspan en dessus di fuelhas. Tre que ne siátz un pauc près, lo rondinament dis abelhas vos sasís, vos emplis lo clòsc. Lo parfum dau mèu pesa dins l'èr. L'odor dau mèu es l'èstre dau sambuc, tan coma lo gris escauprat de la

rusca fina, e coma aquela mesola leugiera que se tuba un còp eissucha. Dins un cròs de l'arbratge i a l'esconduda de Pèire. Oblidat de toti, acotat i brancas plegadissas, legis son libre. A jamai vist la mar, se l'imagina. Benlèu que pènsa pas au salabrun dau mèu, a aquela planura enveirada. Lo sambuc es mai qu'un pòrt. Es tota la mar. . . La canèla a picat sus sa tèsta. Era pèr lo derevelhar dau sambuc, e lo menar i chifras.

Mai que li chifras i a un exercici que pòt pas encapar. Lo Mèstre se i entestardis, se i opila. Rèn a faire!

Es aquela mena de trenatge artistic que deu embaiassar li mans di dròlles;fan passar de vetas de papier roge, un còp dessús, un còp dessota, dins de laç de papier blau. L'exercici se complica:ara ne fau sautar una de rega, trenar aici de tres en tres, ailà de dos en quatre. Ne deurián sortir de geometrias d'un efiech polit. Di mans de Pèire ne sòrt rèn. Son dos pariers, eu e l'ase de la classa, aqueu pichòt garrut que i an mes Rabasson pèr escais, coma a son paire. Pasmens es a pauc prèp çò que fan li caracos amb si vetges. Mai eli o fan amb de vetges, la saba pega li dets, una goma roginassa demòra is onglas. Pèire, aquò l'enfècta de trenar de papier. Luòga de pensar a la geometria, pènsa i banastas. S'atissa, estrifa si vetas, li nèvis li montan. La votz dau Mèstre despacientat lo desvaria. Ne finís jamai. Coma Rabasson. . .

Un jorn l'Institutor, cremesin de la ràbia, li davalèt a la cava toti dos, tèn tu, tèn ieu! un carpan a drecha, una secotida de l'autra man, un peçuc a l'aurelha, un còp de genolh au cuou.

Dins l'escuresina de la cava i aviá de molons de caissas e doas botas desfonsadas. Es dins li botas, cadun la sieuna, qu'en un virar d'uelh se capitèron li dos manits. Lo rebòrd montava fins a si peus. La porta bombèt. Eran sols. Rabasson gingolava, bramava, niflava. De qu'aviá fach lo Mèstre?Sabiá pron çò qu'aviá fach a Rabasson. Sabiá pas çò qu'aviá fach a Pèire. Pèire remirava un rai dau jorn que davalava dau fenestron, amb si grums lumenós afolits dau balar. E d'un còp li venguèt una idèa:l'enfant-marin, lo mòssi; l'avián mes a la cala. «Aux fers» coma ditz lo libràs. Fremin de delícias!I a una fura que s'encor. Toti li batèus an si garris. . . E Pèire agacha totjorn lo fenestron. Se devina rèn dau defòra que la lutz, una lutz que vèn mai trèbla amb lo vèspre. Lo crit raufelós de l'amolaire a passat fai un moment. Ara es lo silènci. D'ondadas paupan li ribas de la bregantina. D'ondadas lònegas e mai moflas qu'a de còps escondon, e de còps panlèvan una Iscla de Pasca. L'aventura comença. Pèire tafura dau pè la fusta de la bota. A sentit una ascla. Fai esfòrç, aganta de si mans pichòtas lo bòrd entalhat de galis, que maca un pauc. Lo fenestron lo sòna, lo sabòrd que se diriá. A sotavòtz fai a Rabasson: «Plores pas, vai, que sortirem pèr lo fenestron, e nos sauvarem a la nada».

Lo Mèstre qu'escotava detràs la pòrta e qu'aladonc li venguèt peutirar de preson, compreguèt jamai aquela rason d'enfant. Aviá après sis escolans pèr li dobrir benlèu un estat, de segur pèr que passèsson pas pèr de nècis. Non pas pèr li delargar li camins de l'ocean.

E mentre li menòts repetisson un còp de mai sa cançon: «Où t'en vas-tu, petite source?» ò «J'irai revoir ma Normandie», eu remonta Pèire e Rabasson. Es quatre oras,

la bandida. . . Sota un cèu nivolós lo vilatge restontís di vòtz afeccionadas: «A l'escòla, i a d'anglòras -, a l'ostau, i a de babaus». De gròs degots s'esfogaçan sus la poussa d'un airòu. La chorma di dròlles fai petar lo sabatas:Plòu, plòu, tomba de faviòus-plòu, plòu, tomba de castanhas. De filhas fan sautar un miston:a la cadiereta, un enfant que teta. . . Lo Mèstre rondina après tot aqueste patés, après la plueja que l'empacharà benlèu d'anar a la pesca deman dijòus. Pèire s'encor fins au sambuc que bolega dins un vènt moisse e negre si floquets coma de velas. . .

II

Una causa que m'atenciona pron es la diferéncia de l'òme que siáu vengut au dròlle d'Aiganhiers. Degun me pòt pas dire ara de pantaisaire, segur. Deguère agotar toti li pantais en quauquis ans d'enfança, e aquò m'a pas entrepachat dins l'anar de la vida. Lo primier còp que veguère la mar, foguère decebut. Me l'ère facha autrament dins li oras dau sambuc. Mai fin finala m'agradèt mai coma èra, e m'apassionèt. Quand dise que m'apassionèt, es pèr dire, perque la vesèm gaire qu'un mes d'estiu dins l'an; la Miegterrana, e avèm pas lo tèmps de n'apasturar una passion. La vida es la vida, e París nos tèn. . .

Tòrne legir çò qu'escriviáu ièr de nuech, dins la fèbre d'una reconquista, me sèmbla. Ause pas desconflar l'enabans de mi frases:pasmens la fòga, se la capite dins çò que dise, me fai totjorn venir un pauc la vergonha. Mai, coma un vertadier escrivan, me corregisse. Lève quauqui mots maubiaissuts, un adjectiu tròp afrancesat. Coma ièr me chorlave enfant, uei, asserenat, me taste mon lengatge. Me lo pese a la balança de la critica:d'un costat lo pes mesurat de la formula justa e clara, de l'autre l'ortolalha saborosa de l'òrt d'enfant. Perqué aquò?Ai pas encara decidit que fariáu legir çò qu'escrive. Ai pron pensat que non. Pasmens m'es arribat de parlar a quauqu'un: «quora de Nîmes, prenètz lo camin d'Alès. . . » Mai èra un biais de parlar. La paraula foguèt pas facha pèr la solesa, e reguinha is estables de l'èime sol. . .

De bòn, me fai chiffrar que Pèire lo nenet aga tan pauc barjat l'occitan, e que ma lenga me tòrne tan plena, noirida(fau dire lo verai)de tot çò qu'ai legit, butat ò non pèr lo cosinet, mai gaire literària au fons, çò crese. Parier coma vai qu'aga tant somiat de partença e d'en quicòm mai en Aiganhiers, e qu'ara l'en quicòm mai que me sòna siá Aiganhiers?

Anèm, fau cabussar mai!Ai sota la pluma un fube d'istòrias que naisson. Vau contunhar ma mitologia veraia. Amb lis òmes aqueste còp.

Quora la vesètz de luenh, aquesta. Tor carrada que plomba dau cèu sus Aiganhiers, la podètz crèire mòrta e cava. Mai de près bronzina de vòtz, dau petar dau martèu, dau zonzon de la rèssa. Josué i a lo taulier. Josué es un òme sociable. A sis entorns siátz segur de trobar li barjamaus d'Aiganhiers que vènon contar lis afaires de la Comuna e li trigòcis ostaliers dis uns e dis autres. Aquí se vestisson de galejadas li reputacions. Eu fai pas córrer li mistas.

Sap totjorn una istòria pèr eli. Es un enfantàs, aquel òme, e l'uelh li peteja quora ensenha a l'aurelha ont i a un nis d'agaças, l'amorier que dins sa rusca vielhassa i destraucaràn una nisada de sarralhiers. Se se teniá pas, diriá coma fau faire pèr raubar de cerieras. Mai se tèn, d'abòrd qu'es garda-campèstre, en mai de fustier. A lo quèpi sus lo cotet, la cara larga e roginèla, la boca galavarda e de peus negres que li sautan en defòra de la camisa badiera. Son especialitat aquò's li caissas de mòrt. Tre que quauqu'un acaba li darrièrs badalhs(e mai li marridi lengas dison qu'espèra quitament pas li tressusors e que i agan passat comanda)se gropa a son establit. Lo planon marcha, li copèus se frisanLa claror de la fusta transparènta e recauquilhada, la sentor de la peresina li montan i botèus. Es la fèsta pèr li manits que lo vènon agachar. La fèsta tanbèn pèr li braconaires:una agònia dona una mieja-jornada de tranquilitat. La fèsta pèr li parlufiers, un cenacle entorn dis pòsts que prenon bòn biais, que se cavilhan. E quand la caissa es acabada, Josué larga dedins una ponhada de copèus. «Tèn, pichòt, çò ditz, vòs que t'ensehe ont pescaràs de granolhas?A la Reculada lo darrièr còp que i passère. . . » La Reculada es un endrech ont i a de nais e Josué pinta lo pataflòu lusènt di bestietas. Dau tèmps sa man remonta li copèus lumenós, lis amolona doçament aquí ont i aurà la tèsta dau mòrt. Dins aqueu gèst se i destria una tendresa, inconsciènta benlèu. La tendresa es pèr lo país, l'enfant, lo pauràs qu'a passat , lo solèu que naseja pèr lo fenestron. Puèi ensaja lo cobèrt, eissuga una lagrema(perque Josué a ges d'enemic, e planh tot lo mond), «pecaire!» e pènsa d'anar escolar un gòt.

Aquel òme a fòrça imaginacion. Es confle de son importància e vos cònta, sens se faire pregar, lo còp que s'associèt i gendarmas pèr faire caça a un celèbre bregand que ne parlèron quinze jorns dins lo jornau. S'èra escapat de la preson de Nîmes. O creiretz s'o voudretz, mai Josué un matin te lo vai pas vèire que manjava de cebas sus lo terraire de la Comuna d'Aiganhiers!Lo garda-campèstre s'escond darrièr una mata de canèlas, se tomba la vèsta e zan!te la trai sus la tèsta dau maufatan. Puèi se i manda, lo prèn a la braceta, en bramant secors, ò victòria. Sa renomada montèt d'una òsca, d'aquel afaire, e aguèt de felicitacions dau Sota-Prefècte.

Es coma lo còp que li leons s'èran escapats a la Combeta. Una gàbia d'un Circ èra demorada desclavada una nuech e li bestiariis avián aprofèchat aquela innocéncia dau patron. Tota una jornada Josué demorèt quilhat sus un cerier, amb li lunetas empegadas is uelhs.

«De qué fas amondaut, Josué?» demandavan li qu'anavan asaigar son jardin. «E!dison que i a de leons que se son escapats a la Combeta. » - «Sai que vòs rire? «Non, parèis que son gròs!» A la nuech li trobèron. I aviá de batuda Josué e quauqui fins caçaires. D'uni afortisson que li leons èran dos, pas pus grands que de chins. Tant i a que

ne portèron pas li pèus au vilatge. Mai Josué aguèt mai lis onors dau jornau. Avia sauvat Aiganhiers. «I leons, i as pas fach la caissa?» - Josué lèva lis ussas. Li galejadas i agradan, pron que sián bònas. Puèi ritz d'un biais de gentum. Sa tor lis espèra toti pèr li vestir de sap o de castanhier, mai amb la lagrema de l'amistat pèr subre. Es pasmens bòn de se saber destinat, pèr lo grand viatge, i mans d'un òme tan brave e tan sociable.

La Tor de Josué susvelha lo vilatge e lis istòrias que se i còntan, totjorn viran is entorns dau vilatge. A son pè i a l'aira de Messidòr. De pichòt aprenguère a rire de Messidòr dins ma familha que se fasiá amb lo Mèstre d'Escòla, entre mi gènts que parlavan francès de lònca. Aqueu Messidòr èra un vièlh que la tissa lo prenguèt devèrs li setanta de barjar ponchut. Fasiá rire. . . D'ont i èra vengut aquò, degun o sachèt jamai. «Quand je parle français, le patois m'escape », galejavan li mai joves, qu'eli l'escòla lis avia assabentats dins lo bèndire. De si vanadas de lenga n'aurián fach un armanac. Lo melhor foguèt lo jorn qu'un calendier republican li tombèt sota lo nas, estampat pèr lo partit socialista. Coma s'èra après solet a legir, seguissiá una rega, sautava l'autre, mesclava lis annadas e li pontannadas, li mòrts e li vius. L'afaire montèt a un ponch que son pedantisme ne preniá lo crès. E quora s'annonciava l'estiu, «nous voici au temps de Messidòr», fasiá en aponchant li bocas amb una bèba de borgés de Lion. Adonc li metègueron Messidòr. E vaqui coma, pèr lis azards de la linguistica e pèr la cròia d'un vièlh repepiaire, Fabre d'Eglantine(verai qu'èra occitan)impausèt en Aiganhiers son pantais poètic e revolucionari. Tanbèn l'Institutor ne foguèt avisat, e, pèr lo certificat d'estudis, toti lis ensenhaires dau canton aprenguèron qu'en Aiganhiers li blèstas dau blat caucat revolumavan, rossas e mai eroïcas, au grand soleil de Messidòr. Quand parlave de mitologia. . .

Aiganhiers fai sa mitologia amb d'òmes mesclats de lutz, d'odors de saba. Es aquò que comprenguère pas bèn d'aqueu tèmps d'ailà. Segur qu'ère tròp ninòdi. Mai planhe de l'aver pas viscuda coma s'ameritava, la vida gardonenca. Lis istòrias que dise, pasmens, li nifle e li paupege. Lis òmes de mon enfança, son èime es escafadís dins una environa de píbols. Si frases son fachas de mots esparpalhats pèr que li pòsca traucar lo quequejar d'una calha.

Romantisme, d'uni diràn. E mai poncius. De qué i fai?Es antau.

Aqueli aiganhierencs de i a trenta ans, coma amariáu li tornar vèire!Mas ges coma son ara venguts, coma veguère Rabasson. Li vòle devistar d'a través l'agachada d'un enfant. Engrandits de tota ma languison. Sènsa la biografia que destrusís son astre magic. Coma amariáu vèire Deleuse lo destillator!

Era lo prèire de l'odor!Mon paire(ai pas encara dich qu'èra contarrotaire di Contribucions)anava verificar si còmptes, de chifras menudas e negras sus un quasèn jaune. Butava pèr aquò una tauleta près de la pòrta, a la clartat. Mai darrier eu, dins l'escur, sota li telaranhas penjadissas di saumiers, la destillariá se poblava de milanta

mistèris. Me li desfasiáu un après l'autre. Mistèri dis aisinas forra-borra, la balança de coire, li vèires blaus de gresa, lis esprovetas, li termomètres e tant de causas en mètre. Mistèri de la pompa que monta lo vin de la tina. M'èra una jòia que me diguèsson de tirar lo vin. Faliá prene una manilha sus una granda ròda, e faire virar. Quora la manilha èra en aut, l'enfant quichava de tot son voler, braç levats. Rabasson, vengut amb ieu e que m'agachava moquet, fasiá: «Vas petar, mon òme!» Mai la ròda, una segonda aplantada, davalava, la manilha dins son vam escapava di mans e nhocava l'estomac dau dròlle, se garèsse pas de davant. Lo vin violet rajava dins lo ferrat, mostós grumelós. Dau còp una sentor espessa montava, fòrta a donar lo vòmit. S'expandissiá sota lo cobert e lis arabics se metián en dança aitanlèu. Deleuse se sarrava, despeitrat, sa carn peluda e tremolaira emplissiá tot lo regard. Preniá lo ferrat, lo menava is alambics. Aquí l'odor èra mai sèca, ferotja. Fissava coma la guèspa. La maquina escambuda, destenchurada, semblava una aranha ò una masca metalica. S'escaufava, rondinava, siblava. La menèstre preniá lo bolh.

Ara pesan lo tres-sièis. Mon paire susvelha. La raca s'encor encra coma de regalícia. Deleuse es dins la pòrta. Lo solèu pica sus sa ventresca envinassada. Panlèva son esproveta. L'aigardènt es linda. Un rebat de ros pasmens, pèr que lo bevèire so sovènga de la flambada d'estiu sus li vinhas ò dau fuòc de l'alambic. Lis Indians que se'n parla dins li libres, dison:l'aiga de fuòc!Mai Deleuse es pas un indian, e mai aga la cara roja e cuecha. A ges de crenhènça. Son vèntre sauta de jòia sus sa talhòla. Si gautas s'espompon. Es un gèni dau fuòc, tanbèn. Vai de la solelhada que pica arratge sus son lindau i cremesons de sa maquina. Sèmpe li moscas, li moissaus, lis abelhas lo seguisson. De son ostau se'n part la bevènda que tua lo vèrm e s'esbeu sus lo sucre, tota en odor. Es au cèntr de la vida.

Es benlèu pèr escafi que i an bastit l'ostal on meton lo carri di mòrts tocant sa distillariá.

E mai pèr la sortir, la carreta negra, la fau faire passar sus la bassacula que se i pesan li botas. Antau, çò ditz Deleuse, s'un còp i aviá un mòrt qu'emportèsse una bombona au cementèri, au pes aquò se veiriá. Pèire e Rabasson partirián pas de la distillariá sèns butar aqueu portau que jamai clavan Pèire a paur, una idèa, d'aqueu recanton. Rabasson es mai ardit. Quand se jòga is escondalhas, es aquí que siátz segur de lo destocar, entre li ròdas. Anèt pas escalar un jorn sus lo trast, atitolat pèr la joguina?S'èra alongat de còtra li pòsts. Pèire dintrèt après eu. Niflava. S'èra laissat dire que li mòrts an un parfum estranh, sucrat, coma un poiridier. Mai foguèt estonat:d'annadas de flaire de vinassa s'èran amolonadas dins lo mèmbe. Aquò vos fasiá regular un pastis sus la lenga, vos cosió la gargamèla. A pron pena se destriava dins aqueu confiment una odor fugidissa de pous sus de telaranhas ò de fusta corcossonada. «Rabasson», venguèt Pèire a la chut-chut, «siás pres!» D'una votz d'espelonca l'autre respondeguèt: «I siáu pas. Siáu mòrt!» D'aqueu Rabasson, tanbèn!De còps vos demandaviatz, de tant que jogava bèn, se cresió pas çò que contava. Es eu qu'una nuech se levèt espaurugat e braire. Anèt dins la cambra d'a costat pèr vèire se sa grand veniá pas cabra, donat qu'ela se planhissiá totjorn: «Aquel enfant me farà venir cabra!» Puèi èra un pauc viciós, e voliá aprofèchar la sorniera de l'ostal on dau carri pèr faire de comparanças desbraietadas. Refusave.

Benlèu qu'aviáu de respiech. A l'Escòla dau Dijòus que teniá lo Pastor se parlava de puretat. Mai èra pas aquò. Pustlèu aquela preséncia de la mòrt dins lo carri. O benlèu aquela odor acarnassida de vinassa que me donava mau de tèsta, que me fasiá pantaissar quau sap de qué?de deliris de grands. Paure Rabasson, amb sis enfantolitges.

Es d'aqueu biais tot se mesclava, la mòrt e la vida, a i comprene rèn. On èra la puretat?De qu'èran lis èimes?Lo mond èra una mescladissa brava de caras e de nívols. En decèmbre que mòron fòrça li vièlhs, lo carri trantalhaire menava au cementèri l'odor di copèus de Josué plegada dins l'odor de raca de la destillariá. E tot aquò s'aprefondissiá dins de l'odor de la terra, d'ont gisclariá a la prima la pica quilhada di canèlas. Lo mistrau bolegava lo cèu e l'annada recomençave.

III

Coma que virèsse poguère pas escondre aqueli paginas. Poguère pas escriure dos vèspres de seguida sèns ne donar còmpte a l'afeccion que m'endròda. Ara que me creson escrivan, ma femna e li dos dròlles. Me sèmbla que n'an parlat a d'autres. Tot aquò pèr vint-e-cinc fuèlhs, marrits que marrits. Se n'an pas parlat, ne parlaràn. N'ai la malícia!Lis ai rebutats injustament. Siáu pas escrivan, non!Vos fagatz pas d'idèas(pèr eli lo mestier d'escriure es de fagar de romans, e mena drech au Prèmi Goncourt). Mai ausère pas li dire la rason vertadiera de mon afogament nòu. Rèn a faire pèr que me comprenguèsson. Sabon pas. Es que sabiáu, ieu, i a una setmanada?La causida d'una lenga es pron pèr que se càmbia l'asuelh d'una vida?

Çò que me dòu, es Nicòlas, es ma femna. Non pas que sacha pas, ela, qu'una parladura viu encara au Miegjorn de Franca, qu'es pas lo francés. E mai me ramente qu'aguèt una paraula fonsa un jorn, una paraula d'estrangiera:fasètz rire amb vòstre patés, coma disètz;es una lenga que parlatz, d'abòrd que parlatz parier a Tolosa, a Lermòtge, a Menton. Dempuèi sa Normandia de naissènça, aviá comprés. E s'atencionèt quauqui còps pèr li libres que me prestava lo cosin. Mai èra dempuèi sa Normandia, ont ieu l'èra anada connèisser, ò de Paris ont vivèm tan semblants!D'Aiganhiers ont siáu ara, coma veiriá li causas?Aiganhiers s'es levat entre nosautres. E fugisse davant la revelacion que deve. Laisse s'espessir l'equivòca. Aprofèche dolènt qu'ela me crega apassionat pèr un trabalh d'escrivèire. . . M'enfonse dins la solesa.

Parier mi parènts. Serían estonats. An viscut coma se nòstra lenga aviá jamai existit. Vivon totjorn d'aqueu biais. E causa bèn curiosa, donat tot çò que siáu devèire a aquel òme, aquela femna, dins mi remèmbrès, ara pèr ara, li tòrne pas trobar. Una cara lèu enfugida, pallinèla. . . M'opile a li cercar. Voudriáu pas èstre injust. Pasmens o fau, pèr sinceritat. D'images de plena carn passan davant eli;de vòtz d'un lengatge confle o valorós parlan mai naut que la sieuna. Me fau quitar faire. Li camins me sònàn e me menan a mi grands. Cònte d'istòrias que se fasián dins nòstra familha e qu'ara me sèmblan prèss, tocant lo còr, dins una parladissa que tira drech coma un bon atalatge.

Prendrai mi camins fòrça mai luenh que n'aviáu idèa fins ara. Abans ma naissènça. Ara vese la saba d'una vida s'avena de rasigatges foscs e que rèn jamai trestomba dins lo vuege de la desoblidança, dau caminar d'un avi sus una dralha d'a-passat tèmps. Rèn jamai se fai de badas.

Camins d'abans la naissènça, eli son embolhós de descobrir. Pasmens se dessenhavan sus lo país coma de regas sus una pauma de man. Una astrada. . .

Camins pas encara ennegrits de betum, camins blancàs dau pous que fasián revolumar li carretas e mai restontidós de pèiras cachadas. Jonhián li vilatges parier lo trafec di batèus lènts filiaires d'escalas. N'i aguèt un que toti li setmanas enregava lo rèire-grand pèr venir vèndre lo legum au mercat de la vila. Lo muòu bolegava lis aurelhas tot de lòng de cinc oras de nuech, l'estiu, e li pomas d'amor confissián dins son odor gostosa, mentre lis estèlas fasián çò que podián pèr emplènar lo cèu de forfolh. Dins l'ivèrn èra una altra besonha, que faliá s'aparar dau grèpi amb de pelhas de lana, e cobrir lis apis e li cardas amb de sacas. Li estèlas fringolhavan pas tant, mai èran totjorn aquí, e mai duravan de tèmps. Lo muòu roncava de la freg. Lo papet, qu'èra pasmens un jovenòme a la començada, aviá quicòm mai a faire qu'a destriar lis ensenhas. La pèu li cosia de solèu o de gelada, e toti li doas annadas sa femna li fasiá un dròlle nòu. L'ainat que seriá vengut un sabènt de tant qu'estudiava en gardant li cabras, un vèspre d'agost prenguèt un còp de caud dins lo clòsc, e ne moriguèt. Lis autres s'abaliguèron. Lo rèire-grand contunhava de fòire, de magencar, d'asaigar e toti li setmanas a la nuech s'acaminava amb la carreta devèrs Nimes.

Un solet vèspre desvirèt l'endrechiera. Era pèr menar a sa filha que venia de se maridar en Cevenas, un armari di bèus que i aviá comprat . Lo viatge èra pesuc, lo muòu flandrinejava, l'òme cantava, coma una orguena. Meteguèron tres jornadas pèr se gandar. Desatalalvan is afenatges, qu'encara n'i aviá fòrça d'aqueu tèmps. Se donavan lo leser d'un penequet i begudas. Quora se sarrèron de la Gardonenca lo rèire-grand qu'aviá pas jamai acostumat la frescor di pibolas e dis aubas, s'enraumassèt. Se madurava lo raumàs en s'amorrand au flasco. Era jamai anat tan luenh. I tornèt pas. Se vèi encara dins lo noguier de l'armari li doas macaduras que faguèron li parabandas. Si fius, eli, li camins se lis emportèron, quau en Champanha, e quau a Salonica, dins la guerra de Cartòrze.

Mai un autre grand, Antonin lo bèu-fiu dau rèire, un jorn sentiguèt que lo camin lo sonava. Aviá dètze-e-sèt ans. Apreniá pèr pegòt. Vouguèron amb un colèga faire son torn de França. Partiguèron una nuech, d'esconduda:si gènts volián pas. E vaga de menar la polida vida!Tre l'auga que li galinas començan de quequejar sus lis airas e que la paumola verdeta lusís sota l'aigatge, i a de femnas que fan marchar lo bacèu , agenolhadas, lo jonhe que bada, davant un rajolet de la ribiera. Es aürós de se sarrar d'eli sus l'escapa de beure una golada. Aiga que corre faguèt jamai de mau au morre!I a puèi li capitèlas de la garriga, quora son pas encara tornadas clapàs. Sentisson a cade e i fums dau vèspre.

I anatz dormir la nuech, après calar quauqui laç is entorns di petoliers;e lo matin, abans de vos encaminar, espelhatz, fasètz rostir e empassatz a bèus talhons lo conilhet garrut qu'avètz pres. Tant i a que puèi arribatz a la vila, e fasètz cascalhar li tachas sus li

baloards, d'un pas de conquistaires.

Anèron pas gaire luenh; lo grand e son colèga. A Beucaire qu'un amic deviá li trobar de trabalh, rescontrèron ges de coneissènça. Passèron lo Ròse pèr niflar un èr de Provènça, e dormiguèron sus un fais de canèlas, sanglaçats pèr li nèblas que radavan. La languison li ponheguèt au còr e li montèt is uelhs. Avián pas un paure sòu pèr se comprar lo viure. Se fasián vèire, amb son biais de trimards crentosàs. Li demorava d'aprene que lo Torn de França es un afaire de Companhons e s'administra un pauc coma un Ministèri. Tornèron en cachant d'ametlas vièlhas que li gènts li regalavan, lo vèntre flac, la galha seca. Dau mai se sarravan de son endrech, dau mai alentissián la marcha. Se fasián passar davant pèr de veituras, e li veituras portavan a l'endrech la novèla que rintravan. Au vèspre, i primiers ostaus dau vilatge, li paires lis esperavan amb un jòrg dins la man. . .

Barrutla que barrutlaràs. . . Un autre grand, mai. Aqueste s'èra logat devèrs si vint ans, dins un mas dau costat d'Arle. D'aqueu moment de l'annada i a mai de caracos que jamai. Tornan de la fèsta di Santas a pichòti jornadas, coma o sabon faire, e vivon dis aisinats que vèndon, banastas o cadieretas de cana fenduda, e mai de la polalha lèu ensacada, se i avètz pas l'uelh. De pertot ont trafican es un revira-mairatge. Lo grand Maximilian a si vint ans èra un barbèlas coma se'n tròba, confle de crèire e de desirs. Li jorns de fèsta palevava solet una ròda de carreta pèr se faire agachar di dròllas, puèi caucava una scottish coma degun mai. Tre son arribada dins lo mas lo faguèron desparlar. En dos jorns vos i aguèron fach contar toti si bòni fortunas, vertadieras que non, e vos i faguèron grellhar dins lo sicap l'idèa majorala que toti li mancips un pauc calossuts dins aquela encontrada se la calinhavan, se l'amanhagavan, se la fasián venir veraia: aver una caraco, pèr lo marrit motiu s'entènd, lo de darrier una sebissa. De memòria de gorrinejaire la causa s'es pas vista que dins lis esperits febrós, e dins li confidèncias sospechas d'après beure. E mai lo perilh i èra grand, amb la malícia aspra d'aqueli filhas negras, e tot çò que se ditz di revenges crudèus de la tribú. Mai i anava de l'onor de Maximilian. Lo dimenge partiguèt sus lo camin dau Mas Tibèrt, mostacha en cròc, botèu tibat.

En junh aqueu camin, i manca d'ombra, e lo dimenge i trèva gaire de mond, foguèsse de caracos. Maximilian tornèt a la vila, e virèt fins a miegjorn sot li platanas di Liças o dins li carrieretas frescas de la Roqueta. Quand vesíá nasejar un colèga a un canton, se trevirava, que l'espèra dau rescòntre aquò demanda de silenci e de seriós. Anèt dinnar pèr quauqui sòus à la Pòrta di Castanhas, puèi reprenguèt son percaç. De caracos n'i aviá a jaba que picavan i vèires dis portetas, totjorn a mitat clinadas dau costat ont an pas la canestèla refofanta de ribans, de vetas e de dentèlas, un enfant penjat a la jupa de coton florit. Dins tot Arle li nòis expandissián son pantais rabinat de carn sauvetosa.

Es solament a cinc oras,- e l'Ome de Bronze menava sa gacha au còr de la solelhada pèr endessús la vila mofla dins son blau d'ombres - que Maximilian vai entrevèire, sortèt d'un pòrge, una maigrinèla e sorisènta. Era la que cercava, o comprenguèt dins la primera coneissènça, dis uelhs. Sis uelhs, d'ela, èran d'un negre d'infèrn, un fuòc encre. Maximilian sentiguèt pas mai la lassiera de si cambas, la susor que tot aquel après-dinnar solitari i aviá trempat la camisa. Se bandiguèt a la seguida. La dròlla deviá

aver comprés tanbèn. En traversant la plaça dau Forum, la vièlha plaça dis Omes, qu'encara i aviá pas l'estatua de Mistral, en montant vers lis Arenas e la Majòr, fasiá pas que se revirar, e totjorn sorisiá. De còps remontava d'una butada dis ancas e d'una fernison de l'espatla la canestèla que li tirava lo braç. Adonc s'apantava e Maximilian quasi la tocava. Mai d'un saut èra luenh, tornamai, e Maximilian s'engalinava, preniá l'enteriga, aissejava que sis escarpins bèus li macavan li artèus. Enfin dins lis escaliers, darrier la Majòr, en virant lo canton, quand e quand se la sentiguèt sus lo pitre. L'amirava pèr en dessota de tot lo negre de son regard, se pegava còtra eu: «Ome, qué vols?» La sospresa lo fasiá bretonejar. O sabiá ara çò que voliá? Aquela jornada bauja de desir i aviá fach pèrdre la bossòla. S'atrobava desvariat e nèc. Ela sorisiá que mai: «Ja saps que sóc gitana!» La menaça! La menaça li tornèt sis esperits. Aviá fach pache de se levar una caraco, de qué que'n còste; èra pas lo moment de recular: «Vène, pichòta, que te pagarai çò que voudràs. » - «I els òmes ens veuran. . . » - «As paur?» - «No tinc por, sinó que tu tens esgarrifances. » E faguèt petar un cacalàs. Maximilian non compreniá gaire aqueu marrit catalan di nòis de Provença. Sentiguèt pron pasmens qu'en pagant benlèu auriá çò que tant li veniá de gost. Es verai que pudisson li caracos. Aquí, quichadets dins lo canton, eli se banhavan dins l'odor espessa d'aqueu còs prim d'estiu. Mai lo jovenòme èra pas tant besuquet que se pòt crèire. Lo desir ara tornava. Vouguèt abraçar la filha. Passa que t'ai vist! Ela i esquilhèt entre li braç, e vaga tornamai de córrer a sa seguida.

Cridèt: «Quand vòs que te balhe?» - «Sóc gitana, però sóc pas puta. » Cacalejava en sautant lis escaliers de tres en tres.

Sortiguèron de la vila. Prenguèron lo camin de Montmajor. Aquò s'o esperava Maximilian. Vai bèn! çò diguèt entre sieu. La vesia que marchava sople, - semblava dançar - a cinc mètres davant eu. Era pas la pena de l'ajónher: tot vendriá en son tèmps. A de moments s'aliscava lo cròc de la mostacha. Mai d'un còp la veguèt plus. Ont aviá pogut s'escondre? Li blats meissonats levavan pas la vista. Tot èra plan fins a la montanha de Còrda. Manca que se foguèsse sacada darrier la riba e qu'aguèsse antau rabalat vers la pineda? Montèt a la pineda, ara tota pròcha, que i a pèr darrier l'Abadiá. Prenguèt un camin d'oliviers. Cerquèt, tafurèt. Li bartàs li liurèron si secrèts de lasèrts e de prèga-Dieus. De caraco, ges! Era estat jogat coma un enfantàs, qu'o èra pron, enfant, pèr seguir una d'aquesti filhas que degun se pòt targar de i aver giblat la talha.

Adonc li prenguèt la gròssa malícia, la que vos fai bandir li pèiras au pus luenh que podètz còtra lis ombras dau vèspre que tomba, e escrachar amb de mostàs dolorós li primiers moissaus sus vòstra gauta. A! l'aguèsse tenguda d'aquesta ora, la coquina! Quanta rosta i aguèsse garçat, davant de prene son degut! Maximilian èra un òme de sang fòrt, e lo sang li vonvonava au fons dis aurelhas. Es antau que se pensèt de tornar. Li tors d'Arle se levavan grisas dins la poussa margalhada dau sèr. Faguèt bombir lo pas sus la graveta dau camin.

Mai coma passava mai a l'endrech ont aviá perdut sa dròlla, la desvistèt alongada darrier la riba, sa panier a costat d'ela, que semblava agachar quicòm amb la paciència d'un cat quora espèra qu'un aucèu li vènga sot l'arpa. Era bèn lo moment! La malícia aviá quitat lo còr caritadós de Maximilian. Mai de la vèire antau, prenguèt vam pèr li

cabussar dessus. Ela, sèns esmòu, meteguèt un det sus si bocas e faguèt: «Chut!» Aqueu chut, n'i aguèt pron pèr aplanar l'òme. Perdequé chut? «El gall, venguèt puèi. Mira el gall!» Es verai:dins lis estobles i aviá un gau que se passejava. De qué fasiá tan luenh de tot masatge, sèns galina, ufanós e relusènt?Degun en vista!Maximilian, qu'èra brave, faguèt la proposicion que la filha segur esperava: «Se t'agante lo gau, me prometes que. . . ?» Ela brandèt lo menton pèr dire que si.

Una ronzada, Maximilian se getèt sus la bèstia luòga de se traire sus la caraco, l'escrachèt, l'estofèt, li torceguèt lo còu amb tota la crespacion, dins li dets, de son desir. Anuech, dins lo campament; li nòis manjaràn de carn de volalha e saupràn pas qu'es lo prètz de l'amor.

Lo prètz de l'amor!La filha disiá pas de non. Sorisiá totjorn.

Prenguèt lo gau di mans de Maximilian e se meteguèt aqueu molon lumenós e caud de plumas sota lo cotet. Lo jovènt esbrilhaudava de jòia, se pressava gaire, negava son èime dins l'agachada de jaiet. Malastre de malastre!Lo gau èra mau estofat. D'un vam s'arborèt, expandiguèt lis alas e mandèt una cridadissa a derevelhar toti li chins de la plana, di Sausetas au Trebon. Maximilian ressautèt, lo prenguèt, maugrat tot aquel esfoliment d'una vida que vòu pas s'agotar. D'una man quichava lo galet, de l'autra furnava dins sa pòcha. Enfin!Lo cotèu!E darrier l'ausidor faguèt lo talh pèr ont se'n vai l'espèr de viure de la polalha, a gròs degots cremesins. Lo sang rajava sus la tepa seca. Au bòrd dau camin l'estatura de Maximilian se laissava dessenhà sus lo tremont, mentre sota son braç de choquets gansolhavan la paura bèstia, e que totjorn la dròlla sorisiá, si jupas resquilhadas sus si cuèissas negretas.

Espèrras fachas, Maximilian laissèt tombar la carn immobilà. Aladonc un esfrei fronziguèt lo morre de la bòna amiga: «Els omes!Ja estan aqui!» D'efiech s'entendiá de vòtz dins la pineda.

Maximilian tanbèn aguèt paur. Se'n fasiá pron de còntes sus lo biais qu'an li gitanos de se gardar l'onestetat di filhas. . . Laissèt partir la dròlla, que rabalhèt lo gau e la canestèla, e esquilhèt, esquilhèt, de lòng de la riba, pèr landar puèi i vòtz que la sonavan.

L'aventura se clavava. Maximilian, la grand Maximilian que d'aqueli tèmps èra un barbelàs coma n'i a tant, cofle de desirs, tornèt prene lo camin d'Arle. Fasiá quasiment nuech, mai i vesia pron pèr destriar sus la marga blanca de sa camisa di dimenges la taca lònga dau sang de la bèstia, fins au coide. E sentiá dins sa pauma la pegor teba d'aqueu sang. Faliá encara marchar de tèmps, traversar Arle, pèr tornar au mas. L'endeman l'esperava la lassiera de la meisson, que vau pas la lassiera de l'amor.

IV

RISE de tu, mon grand Maximilian, coma ne risiás bèu premier, e coma ririáu de ieu aguèsse de tan bèlis istòrias a contar a mis enfants, de tan galhardeas e sanitosas. E perqué n'ai ges? Perqué cònte li tieunas e li de mon autre grand, Antonin lo pegòt? Fau crèire que dins nòstra familha, aquela plena santat generala di còs e di clòscs s'es a un moment sospartida. I a la santat un pauc seca de mon paire, qu'ai perseguida, voluntosa e simpla. E puèi i a lo desbòrd sanitós, sanguinós d'aquelis esclapas d'òmes coma li coneguèrre, Maximilian, Antonin, e si fraires, toti que sentián a ceba e a tabat, la barba rufa, la cara usclada, sèmpre au perilh d'un còp de sang. E que ne moriguèron, dau tròp de vida que podián pas caupre sis artèrias. Terribles dins son dire: de la tradicion ugananda qu'avèm gardada, eli conneissián qu'una violéncia de manja-capelans. Totjorn avançats dins sis idèas. Es una causa de remarcar que lo visatge de la tradicion, en cò mieu, prèn d'èrs revolucionaris. Lo paire de Maximilian, dison que meteguèt la levita un còp dins sa vida: èra pèr aculhir a la gara de l'endrech lo citoyen Loïs Blanc.

Pichòt, me fasián un pauc de paur, aqueli gènts que cridavan tan naut. Ara li comprene mièus. Sènte coma èran tèndres au mitan de sa carn espessa. E mai pantaissaires. Antonin cresiá d'anar rescontrar l'Univèrs sus son camin dau torn de França. Pensave a eu tot uei, e una mena de dolor au pitre, una angoissa me cotigava. Es que l'ai tant amat qu'aquò? Segur. Mai vèse qu'amb eu me vènon mai d'images. Antonin tira après eu una granda dolor. Coma aviáu doblidat la Travèrsa!

Era en dessus de Nimes, a l'endrech ont la vila s'escafa un pauc davant la garriga di masets. Una carriera qu'escala en se torcènt entre si planpès e una figuiera, mau enquitranada e bèfia, ensucada de solèu l'estiu, recorreguda di respetas d'automne, espelofida de mistrau dins tot l'ivèrn que li pelhas expandidas fan esfòrc deseimats pèr se desrabar di fiús d'aram. Aquí au pus naut se duerp la Travèrsa. Se i disiá antau, e mai foguèsse puslèu una carriera tapada. Menava pas enluòc qu'a una muralha de jardin, amb lo gèst apareire d'un grand pin sonòr pèr darrier. Quatre ostalons de cada part, pintats de blau palle ò d'òcre cridaire. Es amondaut que demorava Antonin, sus son vièlh tèmps. Pendènt d'annadas èra estat emplegat dau Camin de Fèr, mai un jorn is Atalhiers se tombèt una gròssa pèça sus lo pè, aguèt la pension, e tornèt au mestier de pegòt, de Bèc-de-Sèrp coma disiá quand voliá rire, pensant au personatge famós de Bigòt. De panardejar, aquò li donava mai de majestat encara. Mai lo vesiaú rarament drech. Se passava li jornadas darrier la tauleta negra ont s'amolonavan li sabatas escagassadas que li portavan cinc o sièis còps a pedaçar abans que li diguèsson gausidas. Tirava lo lenhòu d'aise, repreniá l'alèn una lòngra passada après qu'aguèsse quichat la grolla dessus son estomac pèr entalhar la semèla a la mesura. Fasiá tirar tot un jorn ço que d'autres aurián acabat dins doas oras de matinada. Lo badave, coma badave la granolha dins lo bocau sus la fenèstra bassa e coma relucave naut sus la paret lo vièlh image dau «Triomf de la Republica»: una drollassa di possas blancas e drudas que la rebalavan de leons sus un carri antic, e lo carri escrachava li Rèis d'Euròpa. Aquò 's

Antonin que me recaptava un mes au mens dins l'an, dau tèmps que restaviem en Aiganhiers. Me voliá amb eu pèr me poder dire son pichòt.

Parlava gaire que la lenga d'òc. Es d'eu sustot que la tène. Amb ma grand, qu'èra de Banhòus, se servián d'un mieg-provençau, pron flac e simple. Mai se l'escotaviatz de durada, l'aguessiatz primier butat sus la dralha de si sovenirs, son parlar s'assaborava e i veniá sus lis bocas de paraulas odorosas d'en Cevenas, una vertut d'arbre campèstre dins lo dire. Quand de còps li faguère recomençar lo racònte que vène de faire, dau viatge de Beucaire, e cada còp montava l'evocacion fervorosa dau jovènt, de l'aventura, amb li formulas que me quitavan esbalausit: « Au matin siám pèr córrer penjats a nòstra talènt », ò : « Es la jòia que te fai batre la ventresca ». Puèi se repreniá, se ramentava qu'i joves fau charrar lo francés. Rondinava « As pas finit de me faire parlar patés? » Lo patés! Una parladissa mofla e misteriosa qu'òm se i banha pèr passadas quand dos vièlhs se rescòntran, e se duerp un mond desconegut de camins e de vilatges. Li vièlhs vènon d'enfants, la guèrra de Catòrze es pas estada imaginada.

Mai es pas d'aquò que voliáu escriure uei. La Travèrsa me sòna pèr d'autri vòtz. La di Gaujós que i demoravan.

I aviá lo Vièlh, de setanta ans, un di darriers rachalans qu'aga ieu vist. Toti li matins partiá amb la sauma, que li disiá Nina, pèr lo maset on aviá sis oliviers, sa vihneta e quauqui caulets. Era eu que disiá: « Dins aqueste terraire de garriga, pèr que i vènga lo legum, faudriá i expandir un pam de terra, un pam d'aiga e un pam de mèrda ». Pasmens ne viviá, d'aquò e mai di lapins que vendiá, li qu'abalissiá a la Travèrsa e li que preniá au laç dins si trafecs en tirant sus Russan. Era veuse e s'èra mes amb una femna mai jova, una fargata pudènta que tre que tornava dau maset, lo vèspre, l'amaçolava de si quilaments.

L'afaire se gastava dos còps dins la setmana que lo fiu veniá li vèire. Lo fiu de Gaujós, un òme de quaranta cinc ans que n'i auriàtz donat seissanta e lo peçuc, totjorn plegat ivèrn estiu dins una capòta blava de soudat, que se dobrissiá quora la teniá pas sus son pitre mascarar de solèu e de tèrra. N'i a que disián que la guèrra, e d'èstre estat presonier en Alemanha, aquò i aviá levat l'idèa. D'autres qu'aviá fach d'annadas de preson. La màger part que se podiá pas gardar una plaça, de s'empegar coma s'empegava, a mòrt. Tant i a que dos còps dins la setmana arribava, amb un flasco dins cada pòcha de la capòta. E la dança començava. Dins la Travèrsa li femnas se metián en fenèstra en fasènt córrer luenh li pichòts. Mon grand pegòt tiblava l'ausidor entre doas tachas marteladas. En primier un chafaret de galejadas grassas; la sardan cantava sus lo fuòc, li gòts dindavan. Puèi tot s'amansissiá. « An acabat lo vin », quauqu'un veniá. S'imaginava un tebor de fum de vin e de fum de grais dins la cosina estrecha, un mièg-sòm de bèstia conflas. Benlèu d'atissaments de carn tristàs e flacs. D'uni afortissián que lo fiu e la femna se donavan de bèu tèmps, e que lo Vièlh laissava faire, que lo baravan defòra, dins la cort, pèr que foguèsse pas mai a lis agachar. E d'efiech s'entendiá que picava a la pòrta de darrier en li sonant d'una vòtz ploraira. Mai lèu èra una altra sansònha. Lo fiu disputava d'una vòtz rauca, la femna sisclava pèr en dessus toti lis orrors qu'aviá pogut recaptar dins sa tèsta asclada de paurassa, e li nhòcas començavan de plòure. Plovián coma raissa de calimàs estivenc, o coma lo desespèr

afolit de la misèria tomba sus li espatlas de l'òme. Degun dins la Travèrsa bolegava plus. Li remarças risolieras tancavan lis uelhs se rivavan au sòu. Om se demandava se faliá i anar, ò esperar. E s'entendiá, quora molava la rosta, lo Vièlh, totjorn dins la cort de darrier, que ranconava, que bofava e que comentava eternament amb una aspror que fasiá mau, perque se sentiá bèn qu'aquela ironia èra son arma darriera davant l'escrancament d'una vida longanha: « Lo cinemà! Ara avèm lo cinemà aici! ».

I moments que li Gaujòs s'estiblassavan, ma grand m'acantonava dins lo jardin. Toti lis ostaus de la Traversa avián una cort per darrier, un flòc de tèrra caucada, un carrat de tres mètres sus tres ont expandissián la farda, e ont s'anava dempuèi lo defòra pèr un corredor estrechet. Mai en cò dau pegòt, èra un jardin: quatre dàlias, tant de còsmos que montavan, montavan pèr cercar la lutz, estacats a de canèlas. Aqueli cosmòs, aqueli dàlias, pèr un enfant entre cinc e siès ans, aquò podiá passar pèr d'arbres. La mata escalaira que fasián preniá tanbèn lo biais d'una forèst nauta, exotica, coma sus una iscla perduda a la mar un floquet de paumiers. Es dins aqueu relarg tant estrech coma se pòsca imaginar que perseguissiáu lo jòc dau sambuc. Lo jòc èra solitari, fons e continuós. Lo tornave prene a toti li moments de pausa de l'ostau. Era lo pantais d'una tèrra luencha ont viviá lo Robinson. Dins lis après-dinnar de l'estiu lentament, l'oblidat dau mond, de quatre pòsts e d'un pedaç de tela se bastissiá lo tibanèu. Toti lis enfants an jogat au Robinson. Mai la causa estranha es de i jogar entre de muralhas, dins un cròs d'ombra tan pichòt amb de flors cambudas que vènon d'arbràs. De i jogar immobil, lis uelhs clavats sus de païsatges ima ginaris, e l'Ocean es aquí qu'aflata quasi li pès nus dau jogaire. . . Mai que mai toti li bruchs de l'environs passant naut dins lo cèu, pèr en dessús lo jardinet; se 'n aganta un, mai grèu que lis autres que tomba, sèmbla, una idèa, pèr s'ofrir. Aqueu bruch pòt venir menaça, - cridadissa de sauvatges, roncar de feruna -, ò respir assolant d'un vènt caudàs de Mossons. Amb li bruchs tanbèn jogave, e mai li bramadis di Gaujós. Li muralhas èran li raras d'un encantament; rèn podiá passar, vengut dau mond reau, que non se cambièsse en frucha de desirs, en dentèlas de sòmi. E li jorns de mistrau lo grand pin vesin cracinava coma un mast dins lo vèntlarg.

Di bruchs n'i aviá un que non podiá venir altra causa que çò qu'èra. Era una musica etèrna que rajava de naut, dau solet ostau d'un estanci que i aguèsse dins la Travèrsa. Una musica languinosa. Calava uni minutas pèr mai començar. Podiá pas parèisser polida. Lo musicaire, se sentiá que jogava d'èime, coma aquò, segon quauqui refranhs ausits un jorn e que ne fasiá de ressègas plegadissas. Jogava d'un instrument qu'aviáu jamai vist: un saxofòn. Ne jogava mau, mai sa bòna volontat semblava tan granda qu'aquò vos trencava lo còr. Demandèr un còp au grand de qu'èra aquel òme qu'avia rèn a faire de toti sis oradas que de musiquejar. « E! pecaire, es lo fiu Ponge! » E lo pegòt se clinèt, tafurèt dins sa caisseta pèr peçugar quauqui semènças que se li meteguèt dins la boca. Pensèt de tèmps. Un gròs tristum li conflava lo pitre: « De qué vòs, i vèi pas! Adonc fai de musica ». Lo fiu Ponge! I vèi pas! Son de causas embolhosas de comprene pèr un drollon. Coma saber de qu'es la vida sèns aquela presència davant l'uelh de la granolha dins lo bocau, dau quadre a la paret, dau vièlh que pica sus la semèla? Pèire ensagèt de barrar li parpèlas. Mai non èra pas aquò. Aviá lo sovenir tan fresc de cada causa que se seriá pogut bolegar sens rambalh entre li mòbles dins lo

membre. Es quicòm mai, de rènn vèire. La nuech? Benlèu la nuech. . . Mai dins lo sorne i a totjorn quauqua lutz trebla que rada, un rebat dau lum electric de la crosiera, esquilha pèr l'ascla di tampats. Adonc? E aquesta musiqueta maladrecha que lo grand ditz que vèn de la misèria, coma la comprene? De qué ne faire dins lis l'après-dinnar d'estiu, que pauc a cha pauc vos amansís lo còr fins a vos faire plorar, se sap pas per de qué?

Es pas la pietat que me butèt, mai un atissament de curiositat. Demandèrè primier çò que i aviá levat la vista, au fiu Ponge. La guèrra! Mai qu'es la guèrra? Lo grand ditz qu'es quora lis òmes se baton. Ma en cò de Gaujós tanbèn se baton. Es pas la guèrra pasmens. La guèrra es una cremeson afrosa que pòt secar tota l'aiga que i a dins l'uelh. Un còp rescontrè lo fiu Ponge, que sortiá amb sa maire, una mamet franca de cara e lisqueta de pèu. Foguèrè sosprés: una pelha negra, coma una maquesta li tapava lis uelhs, e mai que lis uelhs, Dempuèi lo nas fins au front lo fiu Ponge s'escondiá. Una manca terribla èra dins aqueu visatge.

I tenguèrè plus. Esperèrè quauqui jorns. Sèmpre la musica rajava de la fenèstra, s'espandissiá dins la calor sus li teulissas pallas, semblava s'alentir quand passava sus lo jardinet. L'òme jogava « Sous les Ponts de Paris » ò la Romança de Mèstre Patelin, d'èrs paures qu'encara apaurissiá de pas li saber pron, de se li refaire a son idèa. E subran, - èra un dimenge devers la vesprada - i aguèt un lòng silènci. Puèi lo saxò tornèt enaurar un èr misteriós, destermenat, tengut fins a ne faire sofrir l'ausidor. E li nòtas redolèron dolorosas, sèns que se poguèsse reconèisser una melodia. Lo dròlle compreguèt qu'èra pas pus un èr, una cançon, mai una vòtz fòrça mai intima, e desesperada. Un crit de l'èime. Una sonada. Dins tota la calauma clòta de la Traversa degun entendiá? Degun anariá pas a aquela solesa que s'estransinava?

Cauta a cauta prenguèrè mon corredor. Dins la Traversa la solelhada escalugava. M'empeguèrè i muralhas, trobèrè la pòrta. La pleguèrè. D'escaliers pichòts, escurs. Escalèrè. Una altra pòrta, mitat dobèrta. M'èrè quitat lis espartelhas. La musica totjorn rajava, alenava, choquetava, s'engavachava e tornarmai montava, a la perduda.

E veguèrè. Dins l'estrecha cosina l'estatura vasta, immènsa de l'òme, lo metau dau saxò que lusissiá, e dessus la boca aquesta causa òrra. La manca. ! òc, la manca. Una mescladissa de carn sens forma, embofigada e ròsa; quasi se i vesia plus la plaça ont antau brillèt l'agachada viva. Lis artèus de l'enfant se fronzissián, son estomac lo vòmit lo borrelava. Deguèt menar un breson de varalh perqué l'autre s'encalèt, virèt la cara vers eu, coma se lo vouguèsse vèire. E diguèt: « Il y a quelqu'un? » Coma aguèrè la fòrça de m'avançar, ara m'o demande. Lo fach es que m'avançèrè, que diguèrè quau èra. « Lo pichòt dau pegòt. . . (Ara que l'òme parlava en òc, de l'esmòu que sentiá). Siás un brave dròlle. te fau pas paur? Asseta-te aquí ». La fenèstra èra dobèrta. La lutz dau vèspre dintrava, margalhada e poussosa. Se vesia li teules de la Traversa, lo pichòt jardin dau grand, coma un trauc que porregetava si quauqui flors redonas, e mai tota la vila, plana sota l'escandelhada, e la campanha alin tan plana coma la vila, enfin a l'horizont lo fiu blau dis Aupilhas.

« Diga, pichòt, diga-me çò que veses ». E diguèrè li teules, lo jardin, la vila, la plana e lis Aupilhas. Puèi l'òme tornèt jogar. Sa musica èra pas tan trista, de còps sautava; se cresia qu'anava mai ajónher un èr conegut, un èr que la modà fai varalhar li

dimenges d'estiu i confins di vilas apasimadas. « Diga-me, dròlle. S'as pas rèn de nòu a me dire, torna me contar l'horizont. Deu èstre mai sorne, mai espés que totara, verai? »

Quand tornèt la maire de Ponge, li trobèt toti dos, l'enfant e son fiu, drechs davant la fenèstra, drechs davant lo tremont. La Travèrsa començava de se bolegar. Una femna charpava un galapian que fasiá japar un chin a l'esprèssi. S'entendián lo vièlh Gaujós que rondinava: « Avèm lo cinemà aici ». L'univèrs se fasiá sanguinós e daurat. Lo musicaire aviá totjorn son instrument, e sovènti fes ne trasiá un començament de melodia: « Sous les Ponts de Paris » o la Romança de Mèstre Patelin. Plorave en niflant fòrt. Languissiáu de m'enanar. Aviáu paur que s'inquietèsson de pas me vèire dempuèi tant de tèmps. E pantaissave d'un país ont i aguèsse ges de guerra, ges de paure òme veuse de son agachada, ges de Travèrsa, ges de misèria. Una iscla perduda a la mar, aürosa, vanelosa, negada dins lo solèu.

Aquela aventura me faguèt tant de mau e de vergonha que jamai tornère pas vèire lo fiu Ponge. D'un autre costat, lo paure òme se 'n anèt a l'ospici lèu, que sa maire moriguèt dins l'annada.

Antonin d'un an èra tròp vièlh pèr i èstre anat. Mon paire tròp jove. Mai i anèron tant d'òmes, lo fiu Ponge, Josué. Eu ne voliá jamai parlar. D'autres, mai que mai li que portavan si medalhas lo Catòrze de Julh, ne desbarjavan. Foguèt una gròssa manjaira d'òmes. Vint-e-cinc d'Aiganhiers, se lis èra pagats. Vint e cinc estaturas de carn e d'òs que fasián plus ombra sus lo sòu. Escafats, empassats dins un garagai que se sap quitament pas ont bada. . . Ne demòran li vint-e-cinc noms engravats d'un costat d'una pèira ponchuda e pas polida. Mai au cimèu de la pèira i a un gau, pas polit ni mai e qu'auriátz pas dich: « vai cantar! », mai puslèu amb son biais de levar comicament lis alas: « sai que fariá pas l'uòu? » Lo gau galés, que dison! L'aucèu di cartas postalas que d'uni au vilatge se gardan empegadas i paretz de si mèmbers. En dètz ans son venguts jaunes, lis images. Lo pelut que coma lo gau se quilha sus sis arpions, son vèntre se ròtla amb lo carton. L'alsaciana pèrd li tres colors de sa cocarda dins la jaunura. En tota aquela istòria se pòt pas dire que i compreguèsse fòrça, ieu. Tanbèn lo gau, a l'Escòla ne parlan. Se panlèva sus lo casco de Vercingetorix, un brave aqueu, qu'aparèt nostre país di Romans. Li Romans, lis Alemands, aquò 's pas una causa pariera, perque li Romans, se pòt pas dire lo contrari, faguèron de grandis causas, de causas que toman d'aplomb coma lis Arena. Mai lis Alemands faguèron qu'engrunar lo país ont passèron. Aiganhiers fernís encara di racòntes que faguèron li refugiats, quinze ans aperabans. E la buralista qu'es anada en Champanha l'an passat n'acaba pas de pintar li planas rascladas d'amondaut, la tèrra borrotlada pèr lis obús, pastissada de fèr, l'ossuari de Douaumont, la trencada di balhonetas. « Que se vega jamai causa pariera! » vènon li gènts, en me calhinant la tèsta. Non, li Romans èran pas tan marrits coma aqueli Bòches de malastre. Puèi pudisson, li Bòches: o ditz lo Martinet dau Tèmple que foguèt tres ans presonier en Prússia. Li Romans pudissián pas d'abòrd que se metián de coronas de ròsas quora manjavan. Adonc coma vai que le femna de Rebol lo buralista, un jorn i escapèt de dire a son òme: « Paure, quand tornaves du Frònt en permission faliá t'amar, que pudissiás coma un boc. E faliá s'aparar di pesolhs e di nieras! ». Tot aquò 's embolhós! Saber en de qué sentián li Galés? S'ausava, lo pichòt Pèire o demandariá is ancians de l'endrech. Mai faudriá ne destoscar un de fòrça vièlh, d'abòrd qu'un jorn que

l'interrogava, son grand s'espetèt dau rire: « Non, pichòt, li Romans, aquò 's mai vièlh que ieu! Es d'ancian tèmps. . . » Ancian tèmps? Lo grand ne sabiá pas mai. L'ancian tèmps es totjorn mai ancian que podètz pensar. Es d'abans lo Bòn Dieu. . .

Abans lo Bòn Dieu i aviá pasmens lo gau batalhaire. E lo gau a viscut après eu. De còps me prenián de bofes de patriotisme, me 'n sovène, que me balhavan lis arcanetas. M'enarcave, un sabre de fusta dins una botoniera de la blòda negra, e dempuèi lo sambuc insolentave l'enemic: « Sales Boches! »

Puèi forra-borra me tornavan a la mementa li grandi paraulas que fai bòn de li largar dins l'èr matinau dau dijòus: « A moi, Auvergne, voici l'ennemi! » ò « Du haut de ces pyramides. . . » Dins lo darrier dau mas, sota lo ginjorlier prèu dau potz, aquí ont degun me podiá desvistar, me passejave en sentinèla, un margue d'aissada sus l'espatla. Vesiáu plus li consòudas que mi pès escrachavan. Vesiáu plus qu'un tavan ros que fusava dins l'ombra e demorava aquí a bronzinar au dessus d'una margarida. Lo tavan me fasiá pensar a un parpalhon qu'un soudat se fai tuar quora vòu lo culhir, aquí que tremoleja, sus lo relaiet de saurra de la trencada. Aquò èra contat dins un libre que mon paire legissiá: « A l'Ouest rien de nouveau ». E pasmens èra lo libre d'un alemand!

Mai lo tavan s'enfusa mai, se cavilha immobil dins un rai de solèu que trauca lo ginjorlier, puèi se 'n vai. La guèrra es una causa dificila d'encapar. Li pichòts marins de la vièlha França i anavan galòis. Dins li libres es una fèsta, la guerra. Om i es totjorn generau, dins li libres. Me passege encara, una man dins la blòda dubèrta sus l'estomac, l'autre ponh sarrat dins l'esquina. Coneissiáu pron l'istòria de Napoleon. Un jorn seriáu generau; s'es pas sus mar, serà dins li terra. De tèrras ont se lèva menut lo blatnegre. Dau tèmps de mon pantais, dins li tèrras passan de galinas que quequejan. La cloca rambalha si polets. Cerat de nòu pèr lo solèu, lo gau galés flandrinea. A cada pauta qu'avança lo còs cabussa un pauc, mai la cresta e la coa, roge e verd, totjorn demòran a son autor pariera. Un vam lo manda sus una galina. Seria pèr una espoussada o pèr. . . sabe pas. Es finit. La galina se 'n vai, tota clòta, secotida de si quilets, amb un biais de victima. Lo gau, eu, s'encimèla sus la muralheta. Se bolega la cresta dins l'èr confle de lutz. Tot son pitre se tibra. Li plumas de son còu se quilhan. lo bèc se duerp. Un caracacà esfraiós a lançadas fai sagnar la solelhada madura. Perqué me dòu, una idèa, lo pitre? Sabe pas, sabe pas. Lo vèspre endaura lis èrbas. La polalha se 'n vai. La polalha sèmpe barrutla is entorns dau mas. Lo mons es dins la patz. Sautaràn pas, lis enemics, de darrier li boissons d'espinas. Lo tavan ros tòrna a sa margarida.

A la velhada èra quicòm mai. . . Un ivèrn mi gènts prenguèron la costuma d'anar dos còps de la setmana velhar en cò de Deleuse. Aquí se parlava pas dau vin, mai sèmpe de la guèrra. Que se vega jamai causa pariera! Mai après nòu oras barrave lis uelhs. A sòm, pensavan. Verai qu'aviáu sòm. A de moments que clugave, un vertige me peutirava e me semblava que tombave dins un gorg. Un fremin me desrabava. Tornave escotar. Eran d'istòrias terriblas. E la de Deleuse comentava: « Mon òme, quora aviá acabat sa permission, èra una affaire de lo menar au tren. Plorava, disiá que li faguèsson çò que voudrián, remontariá pas pus. Un còp se i meteguèron a tres pèr lo garçar dins lo vagon ». E ieu que dobrissiáu un pauc li parpèlas, agachave l'òme espatlut, pelós, e mai negre de mostacha e d'ussas. Un molon de carnassa bèn asaigada

de sang roge! Un grand caçaire, puèi e qu'un jorn, çò disiá, s'èra batut amb un pòrc sauvatge que cresiá d'aver tuat. De qué i aviá dins la guerra pèr faire trachelar aqueu masclàs, pèr l'afolir coma un drollet que vòu plus anar o l'escòla? D'istòrias terriblas. . . « Se vos parlave dau fiu Chasèl. . . » Un nom sus lo monument, me remèmbe. « Lo fiu Chasèl, eriam colègas. Dau vilatge, comprenètz, es rar de se trobar ensèm. Lo fiu Chasèl, un còp que monteriam a l'atac de la trencada d'en fàcia, foguèt tuat redde. Redde, o pòde bèn dire. Quand torneriam, qu'èra un atac pèr pas rèn, lo vegueriam a dos cènts mètres de nòstra trencada, quilhat drech coma un simbèu. Fasiá paur. Lo crideriam: « Ou! Vènes colhon? Acata-te ». Bolegava pas. Era mòrt; Dison qu'aquò arriba qu'un mòrt demòre drech. E mai o explican. La lassiera que vos tibra li muscles. . . Qué t e sabe ieu! Mai d'o explicar es una causa; d'o vèire e vòstre melhor colèga, n'es una altra. Coma la freg pelava, dau mai lo tèmps passava, dau mai deviá s'enreddir, segur. Li Bòches de tèmps en tèmps li tiravan dessus pèr lo faire cabussar. Mai preniá si balas dins lo vèntre pas mai, e restava coma un arbre negre sus la nèu. Nosautres tanbèn li largueriam d'autri petadas. Nos efectava a la fin. Semblava que nos galegèsse. . . Se sequèt. Degun ausava pas l'anar bolegar. Sai pas quant de tèmps demorèt. Benlèu una mesada. Puèi anèron li prene lo braçalet, li qu'aquò èra son mestier. Nosautres, nos relevèron. . . O ai jamai dich a si gènts. Parletz pas, vosautres.»

Aviáu pas paur di morts. N'aviáu ja vist dos o tres, dins si liechs, entre li lençòus estirats, palles coma de ciris. Puèi coneissiáu son carri. Mai un mòrt que se tèn drech, es quicòm mai! I a de qué vos donar la carn de galina. E coma faliá passar de lòng dau cementèri pèr rintrar au mas, e que de còps se vesia landar d'aqueli fuòcs blavets que sòrton dau poiridier di mòrts, m'esquichave de còtra ma maire. Coujat puèi dins ma lechòla, me virave l'esquina còtra la muralha, perque de l'autre costat d'aquesta muralha i aviá li vinhas e lo cementèri. Quau sap se d'a través li pèiras vengudas transparentas pèr un miracle de la guèrra tornada, se veria pas d'en pè l'estatura muda d'un òme, un tèrme negre dins la nèu de la lunada. La guerra es un malefici! Quora esbrilhanta de lutz crudèla, quora estranha e cauda, pasmens un malefici.

Aquí pause la pluma. Me i reconèisse plus ont siáu vengut en escrivènt. Un escrivan contèsse son enfança, sai que metriá d'òrdre dins si sovenirs e n'auriá ja trach una signifacacion. Auriá organizat logicament son racònte. Saupriá ont ne vòu arribar. Es lo revèrs qu'a ieu m'escai. Lo passat m'a pres. Siáu una preda, pòde pas dire mieus. E lo mescladís dis impressions dau pichòt Pèire me mena a tusta e buta devèrs non sabe quina revelacion. E se i aurà jamai una sola idèa revelada, mon basarutatge me o ditz pas. Tant i a que siáu coma un que travèrsa un espinhàs, embroncat e grafinhat de pertot, ponhegut au sang e embriagat d'una odor viva de saba.

Benlèu qu'una darriera istòria me farà vèire plus clar, d'abòrd que i jògue tan solament lo ròtle de l'ausissèire. L'escrive autrament que non pas tot çò d'abans: en omenatge ara a aquelis òmes que ne parlave, de lenga fòrta e de corpulècia majestosa, e que dominèron mi primiers ans de son pes de carn e de pensada.

Quora Antonin veniá en Aiganhiers frequentava en cò d'Enjaubèrt, Enjaubèrt dau Plòt. Era terrible tanbèn. E mai aguèsse perdut una camba a la guerra, trabalhava dins son òrt coma en galèras, en sacrejant, en bofant, en escupissènt, en escolant un jorn dins

l'autre si tres litres de roge. Brave, mai rufe. E roge de cara (amb tot lo sang qu'aviá de sobra, pèr encausa de la camba!), d'idèa e d'èime. Era un atissat de la Revolucion, de la sociala coma disiá. Son paire èra estat, un pauc abans sa mòrt, amb lo Mèstre d'Escòla, un di tenènts dau Café anarquista, la Cigala, ont se montavan lo cocòt, una desena, còntre li pelòts, la reaccion e la calòta.

Ara lo Café s'èra apasiment. L'institutor aviá cambiat e, dempuèi lo Congrès de Tours, la S. F. I. O. regnava. Es sota la figuiera d'Enjaubèrt, a son jardin, que fasiá lo mai roge. Aquí i aviá Tista, un originau dau morre ponchut que s'èra associat amb sa vesina, sèns pensar au maridatge, e aquò fasiá barjar. . . Martínez, un espanhòu, que parlava de « tertúlia ». N'i aviá d'autres. La caumassa estofava. Li fuelhas de figuiera lusissian qu'embornhavan, vistas de dessús, e dessota abrigavan un velós claret, venat de lutz. Pèr passa tombava una figa madura que s'esclafava au sòu. De figas, n'i aviá una sietada sus la taula e se 'n clafissian de banastas que se donavan au mercat, en mai dau legum vendut: « Li figas, fasiá Enjaubèrt, ne pòs manjar d'aicí anuech. Deman de matin n'auràs tant coma se n'aviás pas cap levat ». Fasiá petar sus lo bedelet la correja que teniá lo plòt, e apondiá: « Es pas coma lis òmes. Fau vint ans pèr qu'un dròlle se faga. Puèi la guèrra se lo manja ». Antonin preniá un èr sentenciós e comentava: « Aquò pèr la patria ». Ieu d'aqueu moment levave l'aurelha. De causas qu'aviáu legidas me remontavan. Auriáu vougut aparar la patria. Mai èra reglat: lis òmes, donat aqueu mot, s'escacalassavan a faire paur. Martínez, bèu premier, n'acabava e, coma se ditz un provèrbi, l'uelh plantat, lo poce levat, fasiá: « La pàtria! Es una puta! ». Coma pronunciava a l'espanhòla, ieu pensave que « pota » e poton èra la metèissa causa, e contunhave de rèn comprene is afaires dis omenàs.

Puèi lo vèspre veniá. Li Cevenas espelissian coma de flors horizontalas. Enjaubèrt aviá sortit lo muòu, i aviá bendat lis uelhs, l'aviá atalat au braç de la posaraca. Lo muòu, virava, l'aiga regolava dins lo verd de l'òrt. Un riban d'argènt viu tenchurat de ròse que de moissaus i dançavan pèr dessús. L'òme amb son aissada, mèstre de la set dis èrbas, la menava ont voliá, la fasiá jogar amb lo tremont. E sacrejava après lo muòu que molava: « Lo legisses, lo jornau? ». Bofava, escupissian.

Se clinava en escartant un pauc lo plòt de la man. Lo tancava dins la tèrra pèr prene son assèti. Era penós pèr eu de se clinar. Lo sang li veniá a la tèsta. Disiá qu'aviá de bimbaròlas. Es antau qu'un còp entendegueriam l'Enjaubèrta que cridava dau fons di pomas d'amor: « Sénher Dieu, a tombat! ». Correguère. Lis autres arribèron. Portèron Enjaubèrt a la cadiera sota l'arbre. Aquí demorèt de tèmps sèns poder quincar. Aviá la gaunha tirada. Tot son sang semblava qu'aviá partit. Sa femna choquetava: « Se beviá pas tant! Se manjava pas tan gras! » Puèi d'un vam la vida tornèt. La cara s'enflorèt de roge. D'una vòtz aguda, subran emmaliciada: « Se beviás pas tant! » venguèt la femna. Sa vòtz d'eu èra grèva, entrepachada, espessa coma li figas esfogaçadas au sòu, e que dau tèmps sentián, sentián l'espès: "Es pas de beure. . . Es la camba." _ « De qué volètz? diguèt adonc lo savi Tista. Un cadavre d'òme coma aqueste, se i levatz la camba a tròp de sang! Faliá pas i levar! »

E òc, faliá pas i levar! Tota la nuech, parèis que parlèt de Verdun, d'aquela vòtz plena de lenga enfla. Mai l'endeman tornava a l'òrt. Fasiá tan bòn! L'aiga corrissian dins li

regas. Li moissaus dançavan. Lo muòu virava.

V

ARA fai mai d'una quinzenada qu'ai pas tocat mi fuelhs? Ço que contave me montava bèn tròp a la tèsta. Pèr quant a la campana d'Aignaniers, es pas de besonh de dire que me dindinava plus dins l'ausidor. Se trachava plus d'afogament, ninòi un pauc. Viviáu ensucat d'images e de paraulas clantidas me petavan dins la clòsca, me destapavan li bocas au mitan de la nuech. Barjave dins mon sòm, en òc naturalament. Ma femna compreniá que li noms: Antonin, Enjaubèrt, Deleuse. Premier me derevalhava e se garçava de ieu. Podiáu pas faire de mens que de rire amb ela. Mai benlèu que se mesfisava. E son rire, mon rire en ressòn, dins lo fons aquò m'atissava encara mai. Foguère sornarut, despechós. La manquère mai d'un còp amb de necitges que pensave pas. Me semblava qu'en me fasènt marrit aparèsse un quicòm qu'ela i aviá pas drech. Pèr lo premier còp entre nosautres i aguèt d'autri causas qu'aquela fisança amorosa que succediguèt, sèt ans i a, l'amorosiment di primiers tèmps e que nos faguèt menar sèns varalh lo navegar dau maridatge. Fisança que fisança, n'aviáu mon pron! N'aviáu pron, i a una quinzenada. . .

« Mai, se vòs venir escrivan, me veniá, diga-o. Farem silènci lo vèspre ». Totjorn la sansònha: qu'escrive. Non, escrive pas pèr la recompènsa d'aver mon nom dins li jornaus, que tant vos fariá plaser a toti. Escrive pèr fòrça! Siáu pas un frònt illustre que se respecha dins sa familha. Siáu rèn que l'evidéncia d'escriture que me sanglaça e me fai venir li roitas, que me buta. Es qu'escrive solament pèr èstre legit? Oc, pèr èstre legit! Mai quau me legirà? Escriture, - digam-o bas -, es una misèria. Es parlar a aquel òme que te tiras dau sang, que te comprendrà, eu, mai sabe bèn qu'existís pas. Faudriá faussejar, faire de bescòmptes amb ieu. Montar, coma una mecanica, de racòntes que pòscan agradar is uns e is autres. Esperlongar sus de paginas pacièntas de grums d'images desrabats au viu de la carn, lis assaborar d'usanças de mestier. Sabe bèn coma seriáu escrivan, e coma se vai au public. Non, escrive amb la vergonha que se vega ço qu'escrive. Escriture, - e non pas venir escrivan - perdon Nicòla! es coma d'èstre amorós. . .

Quanta quinzenada pasmens! L'istòria d'Enjaubèrt e de son còp de sang, l'escriguère dins un café, lo precisament que i aviáu begut amb Rabasson. I aviá un varalh terrible a mis entorns, lo varalh d'aqueli cafetons de Paris ont vos butan i coïdes lis obriers que vènon dau talh, li femnas que gostan d'un lach, la filhassa que se pausa, lo viatjaire de comèrci que jaupa mai fòrt que lis autres. Escriviau a la perduda dins lo bruch que m'ensordava. La maquina di discs s'arrestava pas. Mai de ieu degun se 'n avisava pas. Ere bèn aquí, fòrça mieus qu'a l'ostau. Aquí me sentiáu pas estranh amb mon lengatge. I a ges de lenga estranha a París, dins l'espés de la molonada. Benlèu que dins un centenau de cafés, parier lo mieu, d'òmes escrivian dins de lengas tan pichòtas,

destemporivas, vanas. Benlèu qu'un romancier kwa es ara que se desembornha l'idèa amb una pluma e un papier, dau costat dau Montparnasse? Un còp veguère dins un canton de restaurant un òme negre de peu e moret de la pèu que dessenhava direm un poëma amb una escritura desconeguda, sus lo marbre de la taula. Era un armenian, me diguèt lo garçon, que n'ère tanbèn. Armenians, songòis, mabàs, otòmis, karaïts, telogós, manxes, wendes, chibchàs, dins lo formiguièr entubassit ont raja la Seine francesa e suava au mitan, toti seguisson lo pantais d'una tèrra luencha e lo remembre dis òmes sieus. Dins lo chafaret de tota la tèrra ma parladissa se sènt d'aise. Ma lenga, au bartàs di lengatges as ta plaça d'arronze ò d'ortiga. As pas de besonh de justificacion. Siás coma lis autras, li paurassas, li qu'an pas son Louvre e sa copòli d'Institut mai de saba plen li greus. Vives. Condemnada dempuèi d'annadas dins ieu, dins ieu vives. Antonin, mòrt, es viu sus la pagina que vène de chimarrar. Pause l'estilò. A glopets, beve l'aperitiu. A ta santat, Antonin!

Lo garçon d'aqueu Café aviá una poncha, e mai pohènta, d'accent miegjornau dins son parisenc. I parlère occitan. Me respondèt sèns rire. Remarquèt mon dialècte. « Nosaus disèm atal. » Es de Tolosa. Li semblèt normau que l'entendeguèsse en patés. Crese que li faguèt plaser.

Me venguèt adonc un moment l'idèa d'escriure pèr lo garçon. E coma acabave mon istòria aiganhieranca, m'atencionava i paraulas qu'emplegave.

Es qu'aquesta, la comprendiá? Segur, d'abòrd que ieu la conèisse, que ne sabe gaire. N'i a una que m'es de manca. L'ai sonat, me l'a dicha. Legís pèr endessus de mon espatla. A de dificultats. Sap pas coma s'escriu sa lenga. Pasmens me ramenta que se ditz òrt, lùoga de jardin, qu'ai mes. Nosautres coneissèm pas òrt; pasmens, pèr amistat dau garçon, lève mon jardin.

Mai lo camin d'aqueu cafeton de i a quinze jorns, o fau dire, l'ai pas tornat prene. Lo retorn a l'ostau foguèt trop penós. M'esperavan dempuèi de tèmps. Se rosegavan. Siáu pas un òme liure, ieu; siáu un òme brave. E dins sa malícia, d'abòrd que i aviáu respondut sec, ma femna me venguèt qu'ère empegat. Oc, empegat de vièlhs remèmbres que me cotigavan ara li cervèlas que ne desbarjave la nuech. Aguèsse tant enveja de viure coma mi vièlhs avián agut viscut, çò fasiá, auriáu degut demorar dins maon país, i maridar una filha de mas. Ela sap pas de qu'es mon país, après tot! Deu crèire que se i parla rèn que l'òc, levat li platjas que li conèis e qu'òm s'i tròba entre parisencs. Comprèn rèn. . . Anave o dire, quora la pietat me tafurèt, e que la ràbia mieuna se meteguèt a bofar de còtra ieu. Coma metre, dins ma vida, aquela remonta d'enfança en pes amb lo planviure e l'aürosetat de quau lis ame? Siáu un sagataire de rason de d'amor. O auriáu quasiment afortit, sota lo quichar di lagremas bèstias que me pojavan, se Nicòla s'èra pas taisada, de me vèire la fàcia en bolovèrsa. Ela vau mièus que ieu. Mai antu me copèt la grand movement de vergonha que sentiáu E, consènt de son gentum, clavère. Parleriam de quicòm mai. Coma se rèn s'èra passat en ieu. L'amor conegut enreguèt son camin dau vèspre, un còp li dròlles au jaç. Nos eriam tornarmai capitats ensèm. Sus una messòrga, o sabiá bèn Nicòla. E la quinzenada passèt. Nicòla qu'aviá besonh de se pausar vèn de partir pèr sa Normandia. D'abòrd qu'ara siam i vacances d'ivèrn a menat nòstris dos enfants. Pèr quauqui jorns siáu sol, dins París. Sol

e vuege, sèns Aiganhiers qu' ai rebutat. Escriurai plus. Mi darrieri regas chimarradas dins ma lenga son aici, sota mis uelhs. E pasmens èra una messòrga. . .

Oc, una messòrga! Tenlèu liurat a la carriera, i siáu tornat a mon café de i a una quizenada. Perqué? De rasons n' ai a bodre, benlèu. La solesa, l' espèr secrèt de rescontrar Rabasson, quau sap? E de li contar çò que m' avenguèt; que son sorire benlèu me ' n gaririá en metènt li causas en sa plaça, e Aiganhiers vendriá mai un vilatjon de rèn, perdut dins una enfança grisa. E mai la ponheson au còr, aqueu mau coma una espinha, en comprant lo diari dau vèspre a la boca d' un metrò. D' aquela guèrra d' Argeria, ne pènse rèn. Di tres parts di Francés, n' i a una ara que pènse rèn, que voudriá pron que s' acabèsse lo mortalatge, mai pèr que s' acabe prendrà pas lis armas, li de la simpla rason pas mai que lis autras. Setze mòrts dins una emboscada! Còtra aqueu trauc de sang que nos trauca la vida jornadiera e l' estrifa e l' espelha i a que la rason que nos sauvariá. Mai quina rason? La d' Antonin e si colègas èra terribla le clartat. M' agrandan pas li lutz qu' escalugan. Me fan mau i parpèlas! Ara m' avise qu' ai viscut dins una mieja e doça escuresina. Fonccionari, totjorn fonccionari. Fonccionari dau tèmps d' aqueu grand París desertós de l' ocupacion, amb li devers d' ajuda complits i que s' escondián, e la fam que cavava lo vèntre. Fonccionari dins un matin clar de Liberacion ont faguère lo còp de fuòc coma tant que i a. Cada carriera aviá sa barricada, foguèsse pas necessari. La mieuna tanbèn. Aviáu ma barricada e un bofe de patriotisme m' espompissíá ninoiament lo pitre. E puèi fonccionari sèns istòria, manca la d' un grand servici public qu' es la nacion, dins un temple de clarebrun ont fai bòn de s' aprofondir cotria, tretze annadas. . . Fonccionari coma mon paire, e coma sèran benlèu mis enfants. Antonin amava gaire li fonccionaris. Pèr eu lo grand problèma de viure flambava sèns li parafuòcs dis escalons d' ancianetat e de la retirada pacientament ganhada. Entre Antonin e aqueu trauc de sang m' atròbe coma dins lo jardin d' Enjaubèrt, en chancèla. Rèn s' es passat. Pèr aquò, pèr me garir l' angoissa, m' acrohère au café, coma la feda a la sau.

Mai non! Era dins l' espèr de tornar trobar mon garçon tolosan. De feda e de sau pensave. Me semblava que mi bregas èran empastadas de sau. La sau d' un lengatge. . . Me siáu assetat dins un canton. Venguèt un autre garçon. Pasmens darrier ieu d' òmes jogavan i cartas e parlavan òc. Es dich que i pòde rèn! Lis escotave. Chorlave li paraulas, amb ma boca que li refasiá. Ai parlat doas oras benlèu d' aqueu biais, en silènci.

E ara siáu malaürós pèr carriera. Li fuòcs dis autòs petejan dins una nèbla d' alenadas. Seguisse la Seine ont un darrier boquinista barra sa caissa. Deman de matin lo gibre vestirà lis arbres enveirinats. De l' autre man de l' aiga lo Louvre dessenha una grasilha de colonas negras. La Tor Saint-Jacques s' escafa un pauc dins lo respir naut de la lum. Ame París, e mai aquela ora e la sason que siam. Ame fins au bruch di talons di femnas sus lo trepador, e lo parfum caud que d' uni vos ne mandan una poussejada quora li passatz. Ame aquela granda vida cauda e voluptosa espelida sus una plana de gèu, dins una França de camins gelats. Li nèblas radan sus l' aiga. Un batèu crida. Siáu malaürós.

La femna que marchava davant ieu a cregut que la seguissiáu. Passa lèu entre li

fuòcs de la crosiera. Un moment creguère ieu tanbèn que la seguissiáu, a la parisenca, devinhant dins lo balanç de sis ancas un plaser sabènt, un borgalitge d'elegància fins au rescòntre a pena brutau d'un sèxe. Mai seguissiáu de verai un autre caminar, lo d'un pastre que rintra lo tropèu sus una dralha ferrada de pèiras. Lo pastre es perdut dins la nuech que tomba. La jaça es luenh encara. Bofe sus mi mans qu'an grèpi. Voudriáu una mistralada que me sotlevèsse la jarga, un gautàs de vènt. Vòle me derevelhar.

Ai tot ensajat, lo còr de la molonada e lo Mercat di Flors, lo silènci darrier Notre-Dame e la calor tosca dau metrò. La nuech vai sèns qu'òm se 'n avise. Setmana de fèsta, li solesas resquilhan entre li bruchs di vòtz esperforçadas de rires.

Avise dos argerians que ganhan son barri luenh e pesolhós. Rasclan li muralhas. La misèria s'escond. Pas la que pòrge la man i portaus di glèisas ò di cabarets. La vertadiera, la d'un pòble. Coma envege Antonin ara, e sis òdis. Lève a son remembre de gròs talhons d'idèas, coma d'una carn noirida, roja. M'apasture de ràbia sanitosa. Me vèn que jamai eu podiá patir la mendra excusa a una colonizacion. Compreniáu pas d'aqueu tèmps d'ailà. Quand siáu intrat dins un snack pèr levar la talènt, me siáu susvelhat pèr pas copar mon pan coma eu se lo copava, d'avança e a pichòts tròç carrats, e saussava de ceba dins la sau. De tèmps en autre jutjava la « politica » d'una paraula rasposa, plena d'odor de ceba.

Mai lèu, un còp sortit, siáu mai enfant perdut. Ieu que sabe pas sonar un Dieu, sabe pas ni mai quichar de mans pron fòrtas pèr m'adralhar. Sabe pas crèire is òmes. Son pèr ieu de trèvas que van e chauchan dins la vilassa. Cridariáu que toti lis ecòs me farián respònsa coma dins una bauma vueja. Un òme fach, pecaire! Me siáu jamai fach. Siáu demorat au tèmps que quitave Aiganhiers, e rèn qu'aviáu comprés a mon vilatge. Vint-e-cinc annadas pèr rèn. E la vila? Tant de gènts pèr pas arribar a existir! Un dròlle qu'èra davant ieu a virat lo canton. Ai corregut, mai l'ai pas tornat vèire. M'a semblat que ieu tanbèn lo nonrèn m'engoliguèsse.

Ont qu'ane, me tròbe, e sol. Au cinemà que siáu anat! Era una represa de vièlhs westerns. Me siáu imaginat dins la jaça de Ferrand. Aquí toti li doas setmanas fasián un spectacle, un coble de forans. Venián dins una veitura blanca. Tanlèu arribada, li dròlles se i agropavan. Josué qu'èra tanbèn trompetaire, passava dins li carrieras, li minòts au cuou. A de moments s'apantava, jogava l'intrada dau buòu dins lis Arenas, e largava d'una bèla vòtz: « Ce soir à la Barraque Blanche, dise a la Jaça de Ferrand, un grand film d'aventures: les Pirates du Far-West, avec Tom Mix. Que se lo digan! » Li dròlles quilavan. Ieu començave de me provesir d'images. Es la corsejada di raubaires de chivaus pèr lo gandard de la cavala blanca. La cavala amistosa que vai quèrre son mèstre en perilh, desfai li ligams amb si caissaus, endilha pèr reversar e mai caucar lo bregand de la cara espanhòla. M'agradavan aqueli relargs clars sèns èrba, fachs a bèl esprèssi pèr li córrers fòus. Mai sèmpre au pus polit la benda peta. Fau esclarir. Dins la jaça, sus li bancàs li gènts se bolegan, lèvan lo nas devèrs li saumiers ont encara demòran quauqui floquets de fen. Ma maire me charpava perque, de la passion, me manjave la garavata.

Mai la benda es radobada. An amoçat. M'an tornamai dubèrt lo Far-West. Aqueli dralhas planieras de tèrra secarosa fan de pòussa que se diriá d'escum. L'America es coma la mar di pichòts marins. Tan granda e miraclosa. . . Puèi arriba lo moment aüros

de la batèsta còtra lis Indians. Aquí tota la molonada s'estrementís dins la Jaça. Ieu bombisse. Me butan is espatlas pèr que me tòrne assetar. Aquelis Indians, coma an d'astúcia! Mai seràn amalugats, escagassats, remandats au fons de son trescamp sauvèrt, dins si montanhas baumelosas. Lis Indians, es que son de bòns ò de marrits?

La causa es malaisida de desembolhar. Segur que son de marrits d'abòrd que son vincuts a la fin. Pasmens son pas de Bòches. An tròp d'astúcia, e benlèu qu'aparan son país. Coma li Galés! Un jorn, en tornant de la Barraca Blanca, me sovène que faguère a Rabasson que lis Indians « avián rason ». Rabasson m'agachèt e me traguèt amb son biais de badalhar: « Tu, siás un reborsier. » Mai de qué ditz Antonin, senon que fau èstre reborsier, totjorn? « Li gènts son colhons. Seguisson çò qu'amondaut n'i a que dison, au governament. Rèn que messòrgas. D'èstre reborsier, es lo salut! » D'aquò, quand se jogava a Tom Mix, ieu me preniáu totjorn un ròtle d'indian. Aparave la Tor d'Aiganhiers pèr en darrier, plombant sus Riufons, coma quau apara la libertat ò la patria, tant de mots que fan fernir. E ara sorise a mon reborsieritge. Me sèmbla que sota mon casco d'Indian es un pauc a Antonin qu'ère fidèu.

Pèr quau escrive? Sèmpre la question me cèrca. Rintrant dau cinemà ai retrobat mi fuelhs. Me sènte pasmens apasimat. Qu'auqu'un me velha. Benlèu Antonin, benlèu un garçon de café engrandit fins i raras dau país. Manca que foguèsse - ò! la galejada - un grand Indian chanut. M'avise que resistiguère a l'enveja de cremar mi paginas, i a una quinzinada. Ne siáu content. Vène de tot legir. Ai encara corregit quauqui mots. Una idèa m'a pres : s'aquel òme que ne parle sota son nom vertadier m'anava legir? Ai cambiat un nom, lo de. . . Mai non, lo dirai pas. Es lo qu'es ara Enjaubèrt, dins mon. . . libre. Finochariá d'escrivan, de qué i fai?

La nuech es quasi tota passada. En durbènt la fenèstra pèr esvalir lo fum de mi cigaretas, ai vist que li brancas se vestissián de barbasta. París a finit pèr dormir. S'emblanqueja d'aise. Espèra sa matinada. Ieu ni mai, ai rèn mai a dire. Mon èime espèra, sota lo glaç dau silènci, una auba trèbla e mai rumosa.

VI

QUATRE mes ja. . . Escrive plus pèr fòga, mai pèr respiech. Respiech de ma lenga e dis autri lengas. Respiech de tot çò que siáu, de mon país. Jògue amb li remèmbrs coma vòle. Me li sòne, me li cace. Sorise. A la pastoral d'Aiganhiers, i dramas raspós de la Travèrsa nimesenca, aponde d'images e de vòtz. Una classa de la vila. Siáu a faire mi problèmas. De la carriera montan li crits: « Li Meissonieras! Ensaladetas de champ, mi dametas! Pèls de lèbre e pèls de lapins! Li pans au lach! Pelharòt! ». La carriera, pichoteta, escala de l'Escòla au Lavador, ropa i fenèstras, cracinar di carretons, carpinhatges de femnas, bramadissas d'òmes empegats o de jovenàs irètges, petar de bacèus, aiga mostosa di regòlas, odor di calòs de caulets

escrachats au sòu, dau vin e de la bugada. Lo cèu èra naut, luenh. Tornava sa preséncia soncament lo vèspre amb lo quilar di balestriers en caça dis insèctes. Avisave de scènas animosas ò curiosas: coma davant lo bordèu una rengada de soudats negres, la chèchia quilhada sus lo cran, qu'esperavan son torn en se tenènt lo pichòt det. O aquela batèsta de dos òmes que se volián estranglar. N'i aguèt un que reculèt, lis uelhs roges, la boca pallinosa e sortiguèt un ganivet de sa pòcha. Degun qu'ausèsse l'afrentar, fins que pèr darrier l'estamaire lo prenguèsse a la braceta. Lo tip escumejava, quequejava: « Es pas la monina! Vos dise que me vèn en òdi ». Es Antonin que m'expliquèt aquela paraulas que pèr astre coneissiáu pas.

D'aqueu tèmps ère vengut a Nimes, amb mi gènts. Demoraviam tocant l'ostalón de mon grand, que totjorn talhava lo cuer e picava sus li semènças. A costat d'eu, fòrça mai qu'en Aiganhiers, me calinhava la lenga d'òc. Aviáu dètz, aviáu dotze o catòrze ans. Parèis qu'ère un bòn escolan dau Licèu. Era abans que comencèsse lo despatriament. Lo que me menèt primier a Montigny de Borgonha, puèi a París, a Nicòla, a ma vida d'òme.

Despatriat? I a quatre mes o auriáu escrich mai segur. Ere au bòrd d'una mistica. Nicòla me 'n gariguèt d'un sorire, en davalant dau tren après vacanças acabadas. M'aviá laissat madurar ma crisi, fina qu'o es! Me tornava e l'aculhissiáu.

Coma t'aculhir, Nicòla, dins mon lengatge? Encara quauqui jorns après un rebofe de ràbia me prenguèt. T'avisave que legissiás, un vèspre, dins un mèmbe vesin dau mieu. E me pentissiáu d'èstre nascut occitan. Foguèsse, metèm, guaraní, m'auriás pres amb ma parladissa. Segur qu'auriás vougut estudiar mon univèrs alunchat. Auriás demandat qu'aprenguèsse quauqui paraulas flairosas a nòstris enfants. Luòga d'aquò siáu aquí, a tres cambadas de tu, amb ma lenga que degun ne vòu que me l'ère destrucha en ieu sèns o saber, que seriá un gèst baug de te la comunicar. Una lenga qu'es pas una lenga. La d'òmes que se devon traduir lo viure pèr existir. la cresta verticala que descobriguère en ieu a resquilhat entre tu e ieu, mai terribla encara. Comprenes pas qu'es pas de ma falta?

Aquò, me o disiáu a me faire mau tornarmai. Mai Nicòla sentiguèt que l'espinchave. Se virèt vers ieu, amb aqueu sorire de la davalada dau tren, un sorire que sèmbra que vai en davant de la cara pèr nos menar la mirada, una lutz blava. E me venguèt, de son sorire tan coma de sa vòtz, que Rabasson (ont aviá desnisat mon adreça, aqueu?) èra passat a l'ostau e qu'ela l'aviá convidat pèr dimenge a miegjorn. Rabasson en cò ieu! Luchave de cònta aquela idèa, que tirava après ela tot l'enchusclament d'Aiganhiers. Barbotejave. En òc. Nicòla sorisiá.

E lo dimenge d'après tot foguèt naturau. Sortiguère devèrs li dètz oras. A miegjorn que rintrave, Rabasson èra ja aquí. Aviá pres sis aises dins una cadiera e charrava amb Nicòla. Ela me saludèt d'una agachada pariera a la granda lutz leugiera de prima parisenca, ò d'ivèrn que s'acaba, tombada de la fenèstra. M'assetère. Aviáu rèn a dire. Escotave mon amic que contava d'istòrias d'Aiganhiers dins un francés saborós que i coneissiáu pas encara. De còps se copava pèr parlar òc e me mostrar dau det: « coma diriá Pèire ». E Nicòla sorisiá mai. Rabasson fai tot simple e naturau, e mai invènte pron de causas, ara me'n avise. Rèn mai, i a rèn mai agut, ne siáu segur. Mai aquela mena d'òmes tènon una plaça que l'impausan galoïament. Nos esparnhan lis explicas

d'un grand còp de lenga barjarèla. Davant eli siam de bèstias que sabon que rebolir en silènci.

Rabasson contunhava: « S'aviatz conegut son grand Antonin? » De qué ditz aquí? Mon grand, lo venguèt que tres còps bèn comptat, e aviá pas uech ans. Mai lo fai viure coma s'èra son grand d'eu. Puèi charra de politica. Sa politica sèmbla mai la d'Enjaubèrt que non pas la mieuna, censat que n'aguèsse una d'aquesta passa, e segur que desvaria li sentiments sociaus bèn savis de Nicòla. Mai Nicòla pòt rèn faire que d'escotar. Maugrat si violéncias tròp pateticas, Rabasson se fai respechar. La taula es mesa. Siam a taula. L'ainat, mon Jaume, se bolega dau rire. La pequerleta sorís perque Rabasson sap cantorlejar de sansònhas.

Lo polit dimenge qu'avèm passat autorn d'un òme que calava pas de desbondar sa vòlha! Nos ensordava, nos ensucava, nos laissèt relènts a la nuech. E dins tot aquò ieu quincave pas. Badave coma antan badèrè contra mon grand pegòt. Quora Rabasson partiguèt, Jaume cantava li sansònhas a sa sorreta e parlava d'anar s'espaciar i vacances de l'estiu venènt en Aiganhiers. Perqué non?

Perqué non? Mi fuelhs m'esparavan. Nicòla me diguèt que pèr se pausar de Rabasson, anariá au teatre. Me quitava la vesprada. Aviáu tres oras pèr demorar solet, e pasible ara. Pasibla tota la familha sèns prèmi Goncourt cobesejat, sèns pentiment. Dempuèi quauqui jorns una idèa de racònte me tafurava. Non plus un racònte d'enfança. Un sovenir de Nimes puslèu, e mai un pauc de Camarga, intellectualizat, perlongat en episòdis multiples. Fariá un libre. Cubave li dificultats dau tèmps que Nicòla barrava la pòrta. A ela parlariáu d'aqueli dificultats quora tornariá. De bòn consèu qu'es, e segur que i agradariá de seguir mon trabalh. En occitan escriurai, vejiam! La question se pausa plus. Pasmens me fisariáu au conhat qu'e mai me charpèsse de pas escriure en francés, el es dau mestier.

Ai pas parlat au conhat. Mai tres mes, e mai mai, ai viscut aüros entre mon racònte meditat, Nicòla, e Rabasson que l'avèm a l'ostau ara fòrça mai que non pas vouldriàm. Arriba, parla a la femna, is enfants, mitat francés mitat patés coma lo vièlhs Messidòr. Me parla puèi dins nòsra lenga. Aguère la flaquiera de li faire legir mi paginas dolèntas de decèmbre. Es tot content. A cade còp que lo vese, me buta. Que contunhe! Que faga d'Aiganhiers un país celèbre! Crese qu'a enveja de venir un personatge literari.

Anuech mescontentarai Rabasson. M'entestardisse a o faire. Es pèr Nicòla qu'escriu. Metènt sus la pagina blanca lo mot despatriat tan vesedor, ai agut vergonha. La veritat es mai complicada que la patria, e me tòrna a la memòria una causa de mon arribada a Montigny qu'enebís toti li sistèmas. Mon paire fonccionari èra nomenat en Borgonha. De sortir pèr lo primier dau còp de son Miegjorn e d'entendre coma ailamondaut se parlava, pèr mi gènts èra una aventura. Pèr ieu l'aventura èra apassionanta. Enfant afeccionat d'estudi, montar a mitat camin de Paris pèr lo mens, e mai viure desenant dins un país tan pastat d'istòria e de literatura francesas, aquò me balhava lis arcanetas. Lo primier vèspre me podíau pas endormir, après aver barrutlat dins aqueli paísatges tan semblants i poèsias que m'avián apresas, e me bolegave entre li lençòus en marmusant qu'ère au país. Quente país? Lo sèns ges de dobeste ont tot çò que m'avián ensenhat trovava son luòc exacte, son aisança naturala.

Siáu just! Coma l'ai amat aqueu país d'Auxois, - lo de Vercingetorix, vejам! - que li bòscs i òrlan li pradas, ont li camps resquilhan de lòng di còlas, ont l'aiga redòla entre de lèas de píbols, pas coma en Aiganhiers qu'es violènt de sa saba, mai doçament, amb un langui mesurat! I a de becedas que tremòlan, d'espinha florida de lòng di camins. País rufe dins l'ivèrn; mai l'amave tanbèn quora filava si nèblas blancas e fasiá cracinar si gralhas. Amave fins aqueu freg de la vila, vista dempuèi lo Licèu de Dijon ont m'avián mes pensionari, e li teulissas immensas e sornas coronadas de fums. Lo freg agolopa aürosament una umanitat escarsa, un elèit de la gràcia intellectuála que practica dins li libres la comunion dau saber. Antau pensava lo jovenàs prim qu'ère vengut, lo que mespresava, parier coma son professor, l'arqueologia romana e lo pintoresc mediterranenc. L'autre Pèire, que seriá pas estat sèns lo freg umid d'un ivèrn borguinhon sus son frònt.

Pasmens un remembre tira l'autre. E parlant de Montigny, parlant dau país, me fau parlar de Simonne. Pèr Nicola, segur. Li porgirai en dona aqueu doç recalíu d'adolescència. Ai dich: Simonne. Non, la pòde pas apelar Simona.

Davant aqueu pichòt nom, ma lenga plega, una lenga qu'ela se sovèn quitament pas qu'existís. D'una causa ne siáu segur, es que legirà pas aqueli regas ont parle d'ela, Simonne. Pasmens, me legiguèsse, me 'n saupriá grat d'aqueu respiech. E sauriá aürosa que diga qu'amère son país. Mai Nicòla, ela, legirà amb mon ajuda pèr lexic. Dins l'amor ela comprèn coma ieu que toti lis esmogudas ancianas pòrjon son fuòc escrèt.

Era la filha dau mètge de Montigny. Quinze ans. N'aviáu setze. Se fasiá beleta. Linja, pallinèla, mai ròsa tre que la solelhada l'enflorava sus li gautas e sus li braç. Aquí m'apllantarai. Parlerai que d'un adjectiu de son peu saure, de sa boca quichada, amb aqueu biaís totjorn de se peçugar entre li dènts la boqueta d'en bas. Pasmens lis uelhs! D'aquelis uelhs coma se 'n vèi gaire, que pòdon se fonsar ò tornar a son aiga segon li comands de la lutz. Simonne èra polida e mi colègas aporcassits dau dormitòri n'aurián fach un retrat mai gostós. L'estiu vengut, s'èra amistançada amb ieu. Partiàm lis après-dinnar en veló, a la descubèrta de l'encontrada. Mai ieu aviáu totjorn un libre dins la pòcha.

E antau anaviam. . lo camin fasiá de montadavala continuós. Vironava entre lis arbres. Quora passaviam dins un bòsc la frescor nos preniá a la cara. Quora se laissaviam resquilhar de lòng d'una còsta, l'aura nos calinhava lo pitre dins la camisa badiera o lo bombet desengrafat. Li peus de Simonne volastrejavan dins l'ombra e dins lo solèu. Sa votz risiá perque totjorn preniá d'avança. Sabiáu qu'aviá mai de pes que non pas ieu. Aqueu mai de pes nos fasiá toti dos puèi rire ensèm quora s'ajonhiàm. Escasença de quauquis entendudas novelàrias: Simonne metiá son pes, vesènt, dins l'esplendor just espelida de sa joventut.

Quora s'ajonhiàm èra pèr se pausar l'alèn, sus la tepa. Aqueu terraire es pas sauvertós. Totjorn un masatge sota l'uelh, ont que vos aplantetz. De vacas que paisson e marchan au balanç de si sonalhas. Simonne s'assetava primiera, trasiá la man pèr que venguèsse a son costat. Un dròlle que se passejava se sarrava de nosautres, badaire. Un chin jaupava. Apensamentit un païsan passava sus son carri, e de la man, sèns quincar nos saludava. Tanbèn lis enfants, aviàm pas de s'escondre. Charraviam. De tot çò que

nos embessonava: de racòntes de classa mai que mai. Simonne èran tant aprenènta coma ieu. Puèi lo libre qu'aviáu emportat se trobava naturalament entre mi mans: « Tu veux lire, Pierre! Je sais que tu veux lire. . . » L'enfantàs qu'ère se conflava un pauc d'un compliment preciós. Legissiáu Rousseau, qué te sabe ieu! Bernardin de Saint-Pierre, Lamartine. Totjorn de libres que s'armonizavan amb lo paísatge pastorau e l'ora sentimentala. Per que aviáu - uei ne sorise - lo pensament de la convenença dau moment e de l'esperit, quora faliá bèn , dins l'estiu, s'avisar un pauc que lo paísatge es aquí que l'agachatz. Parlave totjorn d'azard quand durbissiáu lo libre; pasmens l'aviáu causit dins ma pichòta bibliotèca segon lo tèmps que fasiá e lo canton que se i anaviam passejar. Saber se Simonne escotava? Disiá jamai rèn, alevat quora ieu me calave una passa pèr pensar a vòtz clara.

Puèi la lassiera me preniá. Simonne legissiá en son torn, d'un anar tan bòn coma lo de son companh. Lo companh ara escotava, tirava de còps lo libre pèr un mot qu'aviá mau comprés. Fasiá pauseta Simonne, que tornava comentar. A pron pena se galejava tota aquela barjadissa estrucha. Pèr bravetat i arribava de se i mesclar. Era adonc un chale pèr ieu.

Puèi lis ombras s'estiravan a nòstri pès. Dins l'èr li bruchs se fasián mai fòrts. Faliá rintrar a Montigny.

Pasmens la dròlla s'impacientava un pauc. Mai que mai quora ieu, pèr mieus l'ausir que legissiá, me pausave la tèsta sus si genolhs. Ere bèn, antau, lis uelhs dins lo folhum e dins lo cèu pèr darrier lo folhum. Mai perdiáu sai que pas lo fiu de la legida: « Pourquoi lis-tu si mal, Simonne? Pourquoi t'arrêtes-tu? » Simonne respondiá de causas foscas, me forçava d'agachar lo relarg di còlas e dis arbratges. Planhiá ma secaresa d'èime, que sachèsse pas un moment me pèdre coma ela dins la contemplacion de la natura, mai bèla dins l'uelh que dins li libres. Adonc me sentiáu moquet, e pèr me salvar de ma bestiesa, finissiáu que potonave aqueli boqueta un pauc mossegada, la man dins li peus saures.

L'encenturave tanbèn e demoraviam muts una bèla passada, dins lo plaser estadís de çò que pantaissaviam d'inconegut e qu'ausaviam pas l'un ni mai l'autre. Mai totjorn n'acabave primier en tornant au libre.

Un còp Simonne se faguèt mai tilhosa. « Tu n'aimes que les livres, Pierre. Tu n'aimes pas. . . ce pays. » Enfantolit, comprenguère pas pèr qué mon amiga aviá un pauc trantalhat abans de parlar dau país. O prenguère coma èra estat dich, e mai au viu. E me ronzière dins una descripcion longassa de la Borgonha campanhòla, amb çò que fau de literatura pèr escriure un dever de francés, di bòn que i aga. Luòga de cacalassar, Simonne semblava trista. Semblava se tenir pèr pas plorar. Seguiguère mon exercici. Foguèt ela que lo copèt: « Tu parles comme un livre. Tu me fais peur! Parle-moi plutôt de ton pays. Tu en as un, et ce n'est pas celui-ci ». De que voliá dire? La causa èra pas facila pèr ieu, d'aqueu moment d'ailà, de parlar de mon país. Pensère longament. Ela semblava d'esperar, totjorn tiblada dolorosament. Adonc ensagère. De qu'anave pintar? Nimes, Aiganhiers? Subran una angoissa me prenguèt pèr mon torn. Podiáu rèn dire. De mon país sabiau rèn dire. Tot aquò èra luenh, lis aubas e li ceriers, lis Arenas e la Travèrsa. Luenh, coma la cara d'un rèiregrand qu'avèm a pena conegut e qu'ara

persegúis dins nòstre sovenir una existéncia teunha, ideala, desincarnada tota. Es que i aviá en quicòm un mas au bot d'un camin de vinhas? Es qui aviá una Traversa? Un an, pas mai, que me 'n ère desrabat. . . Mai m'ère fach tant grand dempuèi, e òme. . . E puèi perqué se ramentar un país? De qué i deviáu a mon país? La tèrra luencha èra la dis autres, li clapàs de carn e de sang e li dròlles joguinós. E la d'Antonin, que just dins l'ivèrn veniá de nos morir, e que m'avián pas laisser davalar pèr son enterrada, un pauc malaut qu'ère ieu donc.

Mai de poder rèn dire, un Pèire d'aquelis annadas o preniá pèr una escòrna. Adonc una altra idèa me venguèt, una escapa. « Ecoute » faguère. Quauqui mes aperabans aviáu destoscat en cò d'un librari de Dijon un exemplar de Mirèlha. Curiositat simpleta. . . Lo professor aviá parlat de Mistrau, tot parlant de Lamartine. En familha aviàm ensajat de desembartassar lo tèxt. Malaisidament, que de la lenga mon paire ne sabiá gaire, e ma maire encara mens. E ara èra Mirèlha que ieu recitava a Simonne. Totjorn perdut dins li libres. . . Era pas una causa que ragèsse lisca, que l'accènt franchimand qu'aviáu lèu pres se tustava benlèu amb lo provençau, e l'endecava, e i metiá d'entravadís. . . Pasmens contunhave. Auriáu jamai cregut que n'aguèsse tant capitat e tant retengut. E de qué voliá aqueu plorum que perlejava au canton de l'uelh? Perqué ma paraula tremolava?

Simonne ela demorava silenciosa. Tant i a que me n'avisère. « Qu'as-tu Simonne? Tu trouves ça si beau? » Ela bolegava lo menton pèr dire de non, se mossegava ferotjament la labra: « Je n'ai rien compris, Pierre. Mais je vois que tu ne m'aimes pas ».

Dau vam d'aqueu mot me plantère de drech. « Pourquoi parler d'amour? A quinze ans! » E pasmens, coma se tròba: dins si quinze ans èra Mirèlha. . . N'aviá pèr rire. N'i aviá pèr ne prene la malícia. Ensagère d'explicar tot çò qu'aviáu après de l'amor e de la passion. Que me sentiáu pas pron forçut encara, dins mon còr, pèr afrontar un tau descadenar di violéncias escuras. Que refusave pas. Que voliáu esperar de poder dire aqueu mot sèns paur. Qu'a Simonne lo diriáu, segur.

Simonne, sis uelhs ennegats jogavan amb l'aiga de la dolor e la lutz d'una jòia. Es aquí pèr lo primier còp que compreguère lo poder malefic de la paraula. La messòrga.

Mai uei comprene bèn altra causa. E perqué me traguère quasi plorant sus la fauda de Simonne.

Amb Simonne s'escrigueriam longtèmps. Se torneriam vèire i vacances regularament. E mai me faguèt una vesita que ja ère estudiant a Paris. Me remembre la passejada au Louvre. Ont anar amb ela senon en luòc bastit a bèl esprèssi pèr nòstra amistat estudiosa? Mai au Louvre me languissiáu de partir. Un autre amor concebut, una passion aquesta. . . La jovènça maladrecha sèmpe destria lis esmòus de la carn de l'amistat dis esperits. E sap pas viure.

Dins tot aquò me demorava una lònca estirada de tèmps pèr rescontrar Nicòla, e puèi encara pèr ne venir a aqueu jorn que siam, un jorn de patz, ont tot çò que siáu estat se jutja, se compausa, s'esquilibra dins una certitud.

Es egau. . . Ai gaire practicat lo poèma de Mistrau dempuèi tant de tèmps. O farai. E contarai mon istòria de Montigny au cosinet felibre. Ai enveja de i faire plaser. Coma

a toti mis amics. . .

VII

« OU, Antonin, colèga! » fasiá mon grand a cada còp que passava sota l'estatua de l'Empereire Roman que, coma cadun sap, èra enfant de Nimes. E, estènt que l'autre levava lo braç pèr salutar, lo pegòt se garçava d'eu: « Plòu o plòu pas? » Era lo tèmps que tant de braç se levavan en Alemanha e en Itàlia pèr salutar de tirans nòus. La galejada contunhosa dau vièlh me fasiá mau. Compreniáu pas que pèr la galejada se podèm faire mèstres dau mond a nòstre biais d'òmes liures. Viviàm un pauc totjorn clinats devèrs li ràdios. Lo Reichstag aviá cremat. Ailalin dins lo freg di Russias de molonadas morián de fam. Dins la Travèrsa tanbèn un òme èra mòrt. Lo trobèron plegat, sus lo sòu, un matin d'ivèrn. Pichòt malastre! Un embuc, lo vièlh Celestin. Poirit de bevènda. L'avián operat dos mes abans. « Sabètz pas çò que i an trobat dins l'estomac, a l'espitau, quand l'aguèron agut dubert? » fasián li gènts. « Tres quilòs de gresa! » Adonc lo planhiguèron pas mai. Pas mai que lo planhissián quora s'agremolissiá lo vèspre au pè d'una muralha pèr una nuech de trachelum e de rondinatge. Pas mai qu'avián planhut Gaujós quora l'emmenèron mòrt. E pas mai lo fiu de Gaujós e sa puta de femna, toti dos desapareguts ensèm, mai se sachèt que fasián li pelhaïres en Avinhon. I aguèt qu'Antonin pèr ne tirar una morala, davant mon paire: « Comprenes pas, tu. A la fin dau mes, aquò tomba! Comprenes pas la misèria dau mond! » Antonin podiá pas encapar li fonccionaris en vielhissènt. Aquò èra de lònca dins l'ostau una encausa d'atissament: « Te 'n fotes, tu, de la politica. Siás un fonccionari, quasiment un borgés. Mai veiràs, veiràs. . . La borgesiá nos mena a la guèrra e a l'esclavatge sota aquel Hitler ». Dins la boca dau grand, aqueu nom, que lo prononciava e l'occitana Illèr, fasiá fernir. D'un costat Antonin se fasiá insupportable, cridava après toti, la malautiá caminava, la dau sang e dis artèrias. Se conflava de mangilha. Lo vuege se fasiá a sis entorns. Mai aviàm paur tanbèn di paraulas dau vièlh que montavan amb la menaca d'una guerra. Premier d'agost de 34. La ràdio se fai bronzinanta d'un terrible mortalatge. La trèva d'Allemagne sòrt immènsa d'una nuech de massacre. Tòrne a mis esfrais d'Aignaniers. La nuech, es a l'Allemagne que vire l'esquina dins mon liech.

Pèr quant a Antonin, moriguèt, crese que o ai ja dich, l'estiu de 36 dins sa Travèrsa que pèr lo primier còp di temps li congietats pagats avián vujada.

Sabe pas perqué escrivi aquò. O puslèu si que lo sabe! Vène de m'agantar amb Rabasson! Dau mai anava, dau mai nos ensucava de si discors. Aviàm perdut, Nicòla e ieu, nòstra patz de pèr sa falta. Fasiá cridar li dròlles amb de jòcs de campèstre que borrotlavan l'apartament. E mai que mai s'èra mesclat de nos donar una consciéncia politica. Comentava la crisi ministeriala amb de paraulas que coneissiáu tròp. Coma Antonin, desbarjava còntre li fonccionaris que pèr eli tanbèn èran de borgés. Sufís qu'eu siá camionaire. . . Aquò èra de tròp. Vesiáu Nicòla tiblada dins un descòr que me fasiá

traire pena. L'ai garçat defòra, aqueu mostre de Rabasson. Una part de ieu se revòlta. Benlèu qu'en d'autres moments l'auriáu susportat. Mai ara. . . Un degost ferotge me monta i narras. Tròp de sang, tròp de doléncia dins lo mond. Coma toti lis intellectuaus de ma mena, sènte la dignitat de l'òme conchada tre que lo sang raja dins la contèsta. E pauc me fai quau siá qu'o faga rajar! Lo suplici de Budapèst me borrelèt. Pòrte la guèrra d'Argeria coma un pentiment. Legisse a la lèsta la primiera pagina di diaris. Vòle pas de detalhs sus li massacres. Li diaris ne balhan a bodre. I a de fotòs dins d'oficinas de propaganda que fau virar lèu lis uelhs se volètz pas que vos caven la tèsta amb l'orror que mòstran. Rabasson me ditz que siáu injust e bèstia, que la veritat es necessari que floriga, d'un biais. O pòde pas partir. E i a de causas, benlèu qu'a eu son rèn, mai pèr ieu son tot e m'empachèron de dormir mai d'una nuech. Aqueu libre que me faguèron legir, li dau burèu, sus la sofréncia dis empresonats d'Argier. . . Dins lo mitan ont vive, toti o avèm legit, e dempuèi fasèm chut. Avèm vergonha. Cridariáu: « plus de sang! » O cridariáu de toti li bands d'abòrd que vese pas ont es que se massacra pas, que se borrèla pas. Pènsè a çò que disiá Antonin quora anava is Arenas pèr li corsas de buòus que tant i agradavan: « Li Romans èran de pòrcs. Aürosament que i a lo Progrés, ara tuam de bèstias ».

Antonin pèr un còp mentissiá pèr salvar l'espectacle que l'apassionava. Tuavan d'òmes dins son tèmps; Martínez moriguèt davant Madrid. E mai aquò a pas calat. Li Crestians que li Romans donavan a si tigres, li que li Crestians faguèron puèi cremar, li que foguèron borrelats de toti li menas de borrelatges, aquò fai un molon de patiment, dempuèi que lo mond es mond. Un molon que caupriá pas dins d'Arenas grandas coma Euròpa. Me siáu quauqui còps imaginats que se poguèsse comptar tota l'energia di crits de dolor dins la tortura, di rangolhs sus li prats batalhiers e que se podriá metre davant l'òme, pèr sa vergonha, la chifra de l'energia estrassada a patir e a faire patir, una fòrça pron granda pèr que ne vire la tèrra. Rabasson comprèn pas aquò. Es pas un intellectuau. Lis intellectuaus an pas pron de carn e de sang, benlèu, pèr s'adralhar dins aquela istòria de mòrt.

O ieu siáu trop tènre. Enfant aviáu paur di trèvas de guèrra. Podiáu pas patir lis spectacles sagnós. Un còp Antonin me menèt a sa corrida. Un pauc pèr fòrça. Aquí lo remembre, benlèu lo sol remembre que voliáu pas escriure. Doas o tres fes dins l'ivèrn lo sentiguère nàisser, lo rebutère coma la traça d'un crime que voliáu pas far vèire. Coma vène de rebutar Rabasson. La cresta fonsa qu'ai. . . M'avançave, a mi sèt o uech ans, sabe plus, tot plorinós, en donant la maneta a mon grand, d'a través la molonada. Dau mai se sarraviam dis Arenas, dau mai me semblava que li gènts parlavan fòrt: obriers de la vila, vòtz rasposas; païsans, vòtz clantissèntas acostumadas i relargs de vinhas; espanhòus, un fube d'espanhòus amb si paraulas mossegadas di dènts francas; jovenàs que cridavan de porcariás, e lo quilar dis enfants que s'enfusavan dins l'esquichadís. La musica fasiá lo torn de vila. Li tamborns batián. Un nautparlaire en un café fasiá rajar un paso-doble. Lo chafaret se creissiá di petardatges de motors. Dins l'escur di galariás sornas, puèi, lo petardatge contunhava e d'un còp, après lis escaliers, un arcèu nos cavilhèt, ieu e mon grand, dins la lutz de la tina. Una tina circulària, blancassa, margalhada ja de la molonada sus tota un paret. Una lutz espessa

qu'esposcava dempuèi la sabla rossa dau fons, qu'aclatava li rires rumorós, li cridadissas di vendèires de jornaus ò de glacets, que mesclava li bruchs dins sa saba pegosa. Pèr endessús lo cèu coma una seda seca petejava, me remembre.

Encara luche amb mon sovenir. Dessenhe lis Arenas sus mon fuelh de papier. Ensage de i metre de pintorèsc, un biais umoristic. Fau de bestorns dins li corredors de la memòria. Me pinte mon grand a faire rire, son jornau plegat en capèu de gendarma sus la clòsca emporporida. Retròbe si paraulas dins li doas oras que faliá passar sus l'amfiteatre abans que comencèsse l'espectacle: « Aqueli mexicans trabalhan lo public mai que la bèstia! » Li comentaris dau cuartel. . . Mai l'image es aquí de la felopada. Lis òmes (es curiós coma i a gaire de femnas dins aquela fèsta solària!) pauc a pauc se fondon dins la calor inumana. La lutz se fai carn, de s'embofigar a l'estrech dins son bolh. Una vendèmia se còi entre li pèiras. Son odor vos maca la boca. L'angoissa me prèn mai. Voudriáu partir. « Agacha, pichòt! Sai que dormisses? » Dempuèi un moment una musica de coires jòga. A pena se fai ausir sota lis ondadas grumelosas de la lutz e dau bruch. Pasmens una ombra reja coma un talh a davalat de l'autre costat dis Arenas, blava. Lo cèu tremòla un pauc, s'apasima. E la frucha immènsa se duerp, peta de jòia. Toti li gènts se son arborats pèr una Marselhesa que ieu me demande çò que vèn cantar aici. Puèi la frucha s'aclata. Dins son fons diriàtz de granetas vermelhencas que se bolegan. Lo paseo avança dins una alenada de toti li pitres, sota la musica. Ai mau de tèsta. Lo solèu m'a pesat sus li uelhs, m'es dintrat dins lo clòsc. Ause plus pensar. . . Un ritme s'es apoderat de tot mon còs, lo respir de la carn giganta. Una carn bolegada. De qué me vòu aquel image d'un gau vernissat de solelhada? Tant i a que l'amfiteatre viu e dubèrt sèmbla ara trafegat de lutz, fins a la batèsta dau cèntr fonsarut. E lo ritme se confla. Lo buòu a pres tres picas. La quatrena lo fai virar a l'entorn dau chivau. Sai que aquela dança s'acabarà jamai? Si, que lo picador a tornat prene l'ast d'una man fèrma e lo fai vironar. La molonada udola, s'esbramassa. La bramadissa vai prene sa plaça dins lo ritme. Lo chafaret es lo d'una mar ò un batedís de sang. Bote lo det sus ma tempa ont una vena pica. Lo sang sus lo cotet dau buòu a gros degots ritmats giscla. Perqué cridant tant? Perqué lo papet insolenta lo picador que sórt? « Borrèu! ». Un espanhòu es pas d'acòrdi: « Todo lo necesitaba, el toro! No es la fiesta para las mujercitas ».

Mai lo ritme prèn de còcha. Lèu li banderilhas. Es un triomf. Lèu lo maestro. Lèu la faena. Leu dins lo ritme, parier. . . Lo buòu passa, se revira e tòrna, frega l'òme a cada còp. E subran vènon de sonar la mòrt. . . La frucha dis Arenas se tibra de silènci. L'espasa lusís, lo buòu se i paufica. Es mòrt ara! Aquesta cridassa vòu dire qu'es mòrt. Non, que se recuola d'aise amb lo fèr dins lo còs. Mon grand m'explica: « L'estocada es mai que bòna. Pasmens tombarà pas d'aquesta. Ne fau una altra ». S'es enganat. Doçament la bèstia se pausa sus si genolhs, la bavarilha sagnosa tenchura la sabla. E lo clapàs de muscles trestomba ajaçat. Lèu un òme vestit de pampalhetas dagueja darrier lo cran. A cada còp de ponhau li cambas s'estiran mai, li batas remontan dau sòu. Ne pòde plus. . . Fugisse. E dins lo tunèu escur, sota lis Arenas me seguís una orladissa triomfala, coma me seguiria una bèstia.

Voudriáu plus èstre un enfant. Aqueli remembres an rèn a vèire amb mon angoissa

d'ara. E pasmens trachelave en escrivènt. E de pertot, dins l'apartament vuege ont barrutle (Nicòla a sortit amb lis enfants) me pega l'image de la tina comolada de crits e de susor d'òmes. Sota l'inquietud d'anuech se perseguís la doléncia dau minòt. E l'efiech n'es pas possible de lo patir. Me sèmbra que pantaisse, que vau me desrabar enfin au sòmi emmimarelaire. De pensaments n'avèm ara. Dempuèi tres jorns sabèm qu'en Argeria li molonadas son en movements. Es un pauc encausa d'aquò que Rabasson m'es vengut en òdi. Pòde pas coma eu condemnar tan lèu. Vène de dobrir la ràdio. Es Ràdio-Argier que prene toti li vèspres ara. Me siáu jamai acontentat d'una sola informacion, e vau cercar rasons fins que dins lo mond que me fai paur. Una Marselhesa immènsa peta, se confla. Ai tombat sus lo reportatge d'una manifestacion. Voudriáu comprene la molonada que canta, dins son còr. Me cline coma se podiáu me sarrar d'ela. E subran me tòrne vèire enfant clinat sus un autre pòste, l'esfrai dins l'ausidor, en escotant cantar d'autris imnes, e de bramadissas parierament ritmadas. E, mai fòrt que tot, l'image de la tina regiscla. Li pampalhetas lusisson. . . Ara comprene qu'aguère totjorn l'òrror de la vendèmia que bolh. Ai Aiganhiers me clinave d'escondons sus la tina de Deleuse. Se disiá que de cabussar n'i aviá pron pèr morir. Me fasiáu paur. Perdiáu quasi mon assèti. E d'un còp me desrabave, trescambave dins la carriera, fins a la campanha, a ma solesa. Parier m'enfuguère dis Arenas, e sota l'estatua d'Antonin, esperère mon grand, que feniguèt pèr arribar, furiós que i aguèsse gastat la fèsta. Mai nos faguèt encara esperar, e vèire passar li toreadors dins sa calècha, que rintravan a l'ostalariá. De tròç de solèu se prenián dins l'aur de si vièstits, mai l'uelh, lo bolegavan pas. Avián son èr d'emperadors.

Mai d'abòrd qu'ai començat a parlar, me fau tot dire. Barre la ràdio. Escrive. Coma me fasiáu paur en me forçant de me clinar sus la tina de la destillariá, parier un còp, a Nimes, vouguère jogar amb mon òrror di corsas de buòus. Era plus question, dempuèi mon escapada, de demandar a mon grand de me faire companha. I anère amb lo Bernat, un enfant de la Traversa un pauc pus grand que ieu. Eu aviá de biais pèr intrar sèns pagar, en escalant li grasilhas, a un moment que degun passava, l'espectacle començat. E dins li Arenas es baug çò que fasiá. Pèr exèmple raubava li mocadors. « Ne faguère trenta lo còp passat » me disiá. Pèr rèn, pèr la mòstra! En rintrant lis escampava. Tanbèn i agradavan li paquets de cigaretas. « Te sarras d'un grop que barjaca. Fas coma quau s'embronca e dins lo movement, zan! la man dins la pòcha! » Tot en parlant atubava e bofava de gròssi nívols grisas. Ieu, me preniá un pensament: « Un jorn te faràs agantar. E puèi de qué dison ti gènts d'aqueli barrutlatges? » - « Mi gènts, pecaire! Lo vièlh es au maset, e la vièlha me garça defòra, pèr poder s'esfogaçar amb son tipe ». Sabiáu un pauc l'istòria, ò l'endevinhave. Mai de l'ausir antau expausada pèr un desvergonhit, aquò m'estrafaciava.

Adonc un jorn que m'avián laissat solet a l'ostau pèr legir, m'ère acoquinat amb Bernat. Me venguèt quèrre. Limperiam de pèr la vila. Escaleriam i grasilhas. Mai un còp dedins, una idèa prèn mon companh. « De qué vòs anar vèire la Corsa? Ai quicòm de pus bèu a te mostrar. » Se ronzèt dins li corredors, aquí ont badan li portanèus di cròtas. De còps nos veniá a l'aurelha un remenar luenh de pòble. Arriberiam antau davant una paret de pòsts. Bernat coneissiá lo passatge. Faguèt virar una pòst sus un gonfon de clavèus. « Avisa-te de pas te pónher ». Esquilheriam dins l'escur. De grands

quadres entelats, li que sèrvon quora fan de teatre is Arenas. Una odor de pous, de lenha.

Caminaviam a paupas. Puèi una altra odor, la di bèstias, de la bousa. Ges de sentor d'estable pasmens. Quicòm de mai fèr, de mai esfraiós. « Alonga-te. Te fagas pas vèire. Sai que auriás paur de te conchar? » Aviáu la tafa de mai qu'aquò. Benlèu de me faire prene, mai èra pas lo pus grand crime que fasiàm. Pyslèu una angoissa desrasonabla. Un tica-taca dau còr que i podiáu rèn. S'alongueriam, avanceriam lo morre e vegueriam, en dessota, lo boau. De caissas pintadas de roge, estrechas. Una davalada reclausa ont de bèstias esperavan. Aquò se compreniá a l'odor tan coma son bruch: de nifladas, de sospirs, una caucavièlha fernissènta dins de clòscas espessas. A un moment un bramar restontiguèt. La vòuta lo faguèt mai sauvèt. Puèi d'òmes corregeron. Una lutz venguèt, orizontala. Intrèron li muòlas flocadas de colors. Tirassavan lo brau matat. Pudissiá lo sang, la susor, lo pis. Lèu lo maselhier foguèt aquí. Desrabèt una banderilha que demorava ficada drecha, quasiment dins li còstas. Lo mostre, aqueu molon de fòrça ara inutila, ne desatalèron li muòlas. Lo maselhier lo cubava de l'uelh. Mai lèu d'òmes, montats sus d'escalas, desfasián de còrdas, amb de barras lòngas butavan una altra bèstia. Tot aquò èra ordonat, despachatiu, ritmat. Lo ritme de la fèsta. Lo buòu viu voliá pas bolegar de sa plaça, udolava, lis òmes sacrejavan. Puèi d'un lamb partiguèt, e ja se ne butava un autre darrier. La sorniera èra espessa. Barrère lis uelhs. « Ara tuam de buòus, es lo Progrés ». Mai Bernat: « Agacha ». Avián fach dintrar un chivau. Tabasavan sus li malucs. Maigres, li malucs. Maigrassas e rejas, li cambas coma de margues d'escoba. « Aqueste es fotut » disiá un gardian. « Voliá pas pus se tenir drech. Vesiáu lo moment que lo fauguèsse tirar coma un cadavre. Lo public seriá pas estat contènt. Era pas dins lo prètz de la bilheta! » D'efiech, encara un còp la bèstia s'embronquèt. Sa tèsta longanha se clinava; lo bendèu roginàs que li tapava lis uelhs se tenchurava dau sang rajat d'una lònga cresta sus lo còu. Una rosta, mai. . . Alenava, fasiá plus esfòrç pèr s'arborar. Pissava sota eu son agònia. A un moment se meteguèt a s'apilar sus son costat, puèi sus l'autre, coma quau prèn lo balanç abans de panlevar un gròs pes. Mai lo pes l'aclapava. Au ritme dau balanç se vesia sa ventresca corsetada de pelhas en potilhas, una borbolhada d'estòfa e de frechalha. « Abans, m'aviá dich mon paire, se cenchava pas lo vèntre di chivaus, e perdián si tripas au mitan dau rond ». Bernat se congostava de la vista. N'aviá l'escupinha i bocas. E ieu, que voliáu pas passar davant eu pèr una drolleta, m'enreddissiau pèr pas cridar, me forçave a sorire. Un voler terrible pèr un enfant coma ère. Lo sènte encara, e benlèu que jamai me siáu pausat d'aquel esfòrç. Pasmens d'una vòtz rauca, acusère l'odor. « Partèm ». Bernat galejava: « De qué diràs quand te mandaràn a la guèrra? - « Mai i a ges de guèrra ara. » - « E perquè n'i auriá pas una altra quand serem d'òmes? » - « N'i aurà plus ges. Es lo Progrés! » Bernat s'escacalassèt tan fòrt que lo gardian levèt lo nas, e que partigueriam enfin.

Antau. . . Aponde un mot. Nicòla vèn de rintrar. E vesènt la cara qu'aviáu, sèns un mot l'a calinhada de la man. Siáu coma un dròlle malaut.

VIII

COMA un dròlle malaut e que cèrca quauqu'un que l'assòle. Nicòla me sufisiá pas pèr aquò. Ai boscat Rabasson dins París. A son adreça i èra plus. La concèrja de l'ostau ont a la cambra me diguèt qu'aviá desaparegut. Siáu anat cinc o sièis còps au Café que pèr lo primier dau còp i begueriam ensèm. Res. . . Me fau d'idèas: benlèu qu'en lo rebutant, mon amic, i faguère mai de mau que si cresiáu. Sota aqueli corpulèncias largas s'escond, ara o sabe, una sensibilitat doça. Fin finala ère ieu lo sol companh vertadier qu'aguèsse dins la vilassa, un jorn me o aviá bèn dich. E puèi l'eveniment me quicha la garganta. La guerra civila, n'i a que la veson venir. La Prefectura d'Ajaccio es entre li mans di parachutistas. Ràdio-Argier tanca pas de delargar si bruchs d'arenas gloriosas. L'Assemblada e lo govèrn delibèran de contunha, afolits. Li nòvas se cròsan e se còntradison. Toti an perdut l'estèla. Paure govèrn d'òmes flacs, enfonsats dins si contèstas pichòtas, abandonats de la fòrça dau voler, e, quau o veiriá pas? de la fòrça dis armas! L'edifici de la Republica es encara drech, mai coma un decòr vuege, e la mistralada que comença de roncar luenh, d'un vam lo farà cabussar. De qué fai Rabasson? Segur, dins quauque ròdol de la ciutat alestís una resisténcia inutila. Voudriáu i dire qu'es inutil. Coma lo conèisse se farà tuar a la primiera petada di fusius.

Ai telefonat a l'ostau qu'aviáu tròp de trabalh au burèu pèr rintrar a miegjorn. Es benlèu ma primiera messòrga d'aqueu biais. Mai au burèu i siáu pas tornat. Un diari a la man, li pòchas plenas de quasernets qu'a de còps i escrive, un pauc febròs, atissat e quasi baug, çò me dise, barrutle dins París. Quand i a un moment que barrutlatz sus li bordeirons di carrierassas, avètz mau dins li botèus. Se fau assetar sus un banc, aquí ont trobatz de plaça. Sèmbla que tot París se passeja uei. La calor començanta d'aqueu mes de mai duradís trai li gènts sus lis avengudas. Calor umida d'alenadas que se prèn i brancas, pèr dessota una solelhada galòia. París sènt a fuèlha. París, sèns ges de pensament de la politica, fai l'amor amb la prima. Lis amorós se calinhan coma dins un prat. La bauca grelhèsse a d'endrechs entre li caladats, me 'n estonariáu pas. Escote li convèrsas, a costat de ieu. Un òme e una femna d'un trentenau d'ans charran a sotavòtz. M'aluenche, que vènon de comprene mon atencion. Seguisse aquela filha que m'agacha de rescondons. Ont es que l'ai vista, ja? Toti li filhas se sèmblan un pauc de la boca de ceriera, dis uelhs ensolelhats. La lassiera e lo desir luchan dins mi muscles. L'agriòta me fai pensar d'Aiganhiers au mes de mai. Mossegaviam la frucha a dènts d'enfants,

una carn ròsa venada, cauda sota lo roge brun de la pèu.

Ont a passat Rabasson? L'Assemblada a renovat sa fisança au govèrn amb una majorita inesperada. En fàcia d'ela un generau solet parla de sis intencions. Es sol, mai deu se sentir au cimèu d'una cresta de vènt. Un vènt estranh que degun aici, ieu levat, sèmbla de l'ausir. L'après-dinnar vèn de mai en mai caudeta. Ai perdut la filha. Compre un plenponh de cerieras. Pas pron maduras, aspras encara. Un gost d'agriòta. . . Rabasson, Rabasson enfant, t'ai perdut. Sorise. Lo cerqueriam de tèmps, un jorn de mai. Justament raubaviam de cerieras, de l'autre costat de Gardon. Lis arbres grandàs son comols de peçucs de carn roja. Ieu fasiáu la gacha. Rabasson, Beneset e la manida di Fabregols, d'escambarlons sus una branca, s'emplissían li pòchas e lo davantau de cerieras. A pron pena se n'engolissían una ponhada, sèns totjorn s'avisar d'escupir lis òs, de la peta qu'avián que li destosquèsson e mai li desquilhèsson amb una bramadissa. Lis agachave tan coma agachave la dralhetta de sabla. A un moment me venguèt una idèa bèstia. Cridère: « Avisa-te, Rabasson, que la Reboleta s'acampa ». A ma vòtz Beneset, Rabasson, e la di Fabregols degolèron dau cerier. Resquilhèron lèu-lèu darrier lo maset de la pompa. Aquí començave de fernir ieu pèr contagion. Mai lo diable i èra aqueu jorn de mai, e cridère encara un còp, benlèu pèr me salvar de la peta: «Rabasson, es a tu que n'a. Vèn de me dire que te trai lo sòrt ». Un bolegar dins li canèlas. Rabasson lèva de bòsc! Lo cerqueriam doas oras de tèmps. Fau dire que la Reboleta èra una vièlha ronhosa, paurassa, e que tot lo mond cresián de verai que traguèsse lo marrit sòrt.

Tot acabant mi cerieras, remonte lo Quai de la Rapée. Un còp passat lo Pont de Bercy, agache dins li camions que van e vènon. D'esperieu siáu vengut a l'endrech ont riscave lo mai de rescontrar Rabasson. Aquí l'aiga de Seine es clòta e negra. La prima se fai un pauc oblidar. Lo chafaret es pas tant aborgalit e lis obriers que se cridan mandan de sacrejadas politicas. Un pensament serpeja dins li galejadas que fan companha a una femna eleganta, au volant d'una autò de luxi, e que vòu faire virar maugrat lis entravadís. Ai ausit parlar d'una manifestacion pèr anuech. Segur que Rabasson i serà. Me revire. M'enfonce mai dins la vila. La lassiera dins li cambas se fai ponhèta. Ai li paumas moissas. París bronzina. L'entènde e lo vese plus. Tustadas di gènts que van a pas trissats, molonadas di badaires que vos empegan davant un vendèire de besingònhas, vos retènon, ondadas de bruch que vos agarisson i crosieras, e l'alternància di motors davant la barriera di fuòcs, limpada contunhosa e roncadís subran copat, l'autra rengueirada prèn la partènça coma un tombarèu se vueja. Me fau charpar de pas regardar en quau me tuste. Enregue una carriera pas tant animosa. I vanega una odor de flors e de saba. Doas dròllas me passan davant, que pòrtan caduna una braçada de narcís. Deu èstre un pauc mai de quatre oras. Entre lis ostaus s'endevinha un cèu leugier ont radan de nívol blancas. Lo vèspre es luenh encara. Trobarai Rabasson abans la nuech. Rabasson, de la paur de la Reboleta, corrissiá, a córrer que corriràs. En quauqui minutas s'èra levat l'alèn. S'èra embroncat a un rasigatge, e pataflòu! de morre dins la sabla. Lo flaire di narcís copats de fresc mantèn d'amarum dins l'èr sota lo respir de la flor. Una di dròllas s'es revirada. I ai vist lis uelhs blaus coma lo cèu. Verai que deve aver la fèbre: la passion d'aquesti jorns passats. Rabasson, d'ortigas i avián

chaspat li botèus e li mans. De bofigas començavan de s'espompir sus si carns violetas. Trachelava. Plorinejava. Desparlava: « Fant de puta de Reboleta! » Una masca es una masca. L'uelh es l'uelh. Me siáu aplantat pèr atubar una cigareta. Davant ieu una muralha vièlha. Vese li grums de la pèira ont la nèbla e lo fum se grafinhan dins l'ivèrn. Un tròç de solèu i dança. Vèn d'una fenèstra en fàcia e lo vèire de la fenèstra bat tocant lo cèu. Rabasson se fasiá pas galhard. Espièt. Res!

Lo Presidènt dau Consèu de matin, a l'auba, parlava de desmessionar. Pèr lo primier còp desmessionarà un Presidènt que i an fach fisança li Deputats. La fenèstra bat totjorn. Lo pedaç de solèu dança. Passan de joves que balhan li tracts dau Comitau d'Aparament Republican « Toti a la manifestacion ». Seria impossible que Rabasson i foguèsse pas. Remonte devèrs la plaça de la Nacion. Tornarmai lo bruch de París. Rabasson traversèt de camins e de caminets, trauquèt de sausetas, chaupinèt de blats e d'òrdis, s'empliguèt li sabatas de terras frisadissa en enregant li vinhas, darbonèt mai, se tornèt endreçar, mesclèt sus sa cara la saba di vetges e la pega di ceriers a son plorum. L'après-dinnar se fasiá mai cauda. Li pibòlas bresilhavan, li calhas quequejavan. Un chin que menava amont sus lo sèrre jaupèt de tèmps tot de lòng de la fugida dau dròlle. Li parpallhons volastrejavan a parèus. Es rar de vèire de parpallhons dins París pasmens se 'n vèi. Aqueste , lo seguísse que remonta après aver fregat la molonada. La molonada ara vai tota segon una direccion. La Nacion. D'uni rison, d'autres an l'èr grèu di velhadas d'armas. Rabasson anava rintrar benlèu. Una eternitat, una ora s'èra passada. La paura s'èra amansida. A pron pena se li genolhs i fasián encara tres-tres. Tèn! un nais. Sota li brondas ja peludas de folhum lusissia lo planpausar de l'aiga. Un mirau. Rabasson se clina. S'enuça d'un còp de rens. De qu'a pas vist? Dins l'aiga negra una cara es venguda au rescòntre de la sieuna. Mai èra pas lo rebat sieu. Era quauqu'un mai. Era Pèire!

Sus la plaça de la Nacion arriba ja lo cortègi. La solelhada jova l'aculhís. Reconèisse en tèsta li deputats socialistas, un ò dos ministres, li comunistas son gaire luenh. I terrassas di cafés de gènts s'arboran, respòndon i cridadissas, espèran que li primiers manifestaires agan passat pèr s'apondre a la gardonada que monta. Quante image, la gardonada! Lo primier rèng es coma lo frònt d'una aiga. Mai pausadís. Lis òmes se balhan lo braç. An pres aquel anar lènt e segur que li menaria fins a la plaça de la Republica. Entènde de convèrsas. Lo Generau au sieu a rebut de vesitaires venguts de París en autò. N'i a un que s'escondia la cara darrier un jornau. D'uni creson qu'es Catroux, d'autres Auriòl. L'estatua de la Republica es luenh encara. Faudrà quasiment una ora e mieja pèr i arribar d'aqueu pas de pòble ò d'aiga segura.

Lis eslogans ritmats d'un ritme qu'es pas lo de la marcha, sèmbla que la fan parèisser mai lènta encara. Una lònga pèça d'estòfa blanca, tan larga coma lo cortègi, ondeja ja en davant. Li drapèus grelhan, tricolòrs, n'i a quauqui roges. Me remembre de trenta-sièis: dau fons d'una avenguda nimesenca regardave sèns comprene venir ieu un arbratge roge de drapèus. L'Internacionala creissia. L'Internacionala uei es timida dins una Marselhesa tròp bassa, un ton en dessota de çò que deuria èstre. Li vòtz s'enraucan. Totara traversèra, dins una carriera, un barratge de polícia. la polícia espèra sèns se mostrar, a l'escart dis avengudas. De qué pensan aquelis agènts, que sabon pas çò que

son venguts susvelhar, e quau es que deman li comendaràn? I a una nívol d'Oèst griseta que rada dins lo grand relarg de l'èr. Diferéncias d'aqueli crits d'aicí e de la fòrça orlada qu'escampa Ràdio-Argier. Tres còps de klaxons brèus e dos de lòngs darrier ieu: lo ritme d'Argier. De qué se vai passar? De manifestaires an quitat lo cortègi amb una mina de menaça. Mai la polícia es aitanlèu aquí, e fai recular l'autò. La consigna de pertot es de defugir la batèsta. Lo servici d'òrdre de la manifestacion, d'òmes amb de braçards tricolòrs, tan coma lis agènts fan plegar lis atissats.

Ara vese coma èra nèci de voler trobar Rabasson dins aqueu fube de pòble. Ai viscut tota l'après-dinnar amb aquela idèa afolida. Li rengueiradas passan, mens regularas que li primieras. Lis òmes se mesclan en grups parlufiers. Verai que i a gaire de femnas. Eli meton pasmens dins la molonada sorna una color leugiera que respònd a la leugeiresa dau cèu. Un crit vèn de la fin dau cortègi, ailà sus lo cors de Vincennes: «Front popu, front popu ». Circula de pèr la plaça. N'i a que lo golan, d'autres agachan a sis entorns, d'un èr entrepachat. La crida monta, sasís l'aureilha. Tòrne vèire l'avenguda nimesenca. Li ponhs se levavan. Martínez es mòrt sota Madrid. Enjaubèrt aguèt lo còp de sang. I aviá tocant lis Arenas, a Nimes, de camions qu'emportavan de pan en Espanha. Dessús avián pintat: « Frente popular » Pènse a un film de Malraux. Davant lo còs dis aviators republicans li ponhs se levavan, lentament, un pauc forçats, retenguts una idèa pèr una mena de vergonha pacana. E lo cineaste aviá pres de caras, de caras ferotjas, arroïnadas de vielhum o de lassiera. Una semblava la d'Enjaubèrt. Faliá pas i levar la camba, a aqueu. Passe de l'uelh li caras de uei. Verai pas Rabasson. Es negat, segur, au pus espés dis òmes. Me paupe lo frònt. La fèbre a degut montar. «Ara siáu vengut Pèire », diguèt Rabasson lo minòt. « Es lo sòrt de la Reboleta ». E a landar tornarmai. Mai dau mai landava, dau mai se sentiá transformat. Si cambas, qu'aviá pron botelhasas, semblava que s'alonguèsson. Trescambava mai aisidament. Sis espatlas se plegavan un pauc, maigrostèlas. Virèt devers lo mas de Pèire, devers lo cementèri. De mond me butavan dempuèi quauqui minutas. Ai resquilhat d'a través la plaça au mitan di manifestaires. Siáu dins lo crit. Avance un pas après l'autre. Rabasson landava. L'odor dis arbres i gisclava de còtra. Penosament lo cortègi dis aviators mòrts davala un camin arrocassit. Lo cortègi d'anuech maugrat lo roge di cridadissas tanbèn sèmbla una enterrada.

Una borrotlada de gaug pasmens. De qué i a? Me dison que lis Universitaris arriban de la gara de Lion. I a de gènts que galejan li raubas di professors de la Sorbona. Li vese pas. Lo solèu vèn de s'escondre. Avèm finit pèr enregar lo baloard Voltaire. Li badaires son en fenèstra, dins li arbres. Di carrieras naisson de rodelets que s'empegan au cortègi. Seria aüros de saber quant siám. Ai pas la costuma pèr o carcular. Faudria conèisser la longor dau desfilat. Lo Cant dau Despart se mescla a la Marselhesa, la percaça. Fau coma toti, cante. « Un français doit vivre pour elle. . . ». De nòus venguts nos an balhat li darriers bruchs que se sabon. L'autò negra a partit de Colombey. Lo generau i èra dedins amb son Cap de Gabinet. La polícia a colhonat li jornalistas. Un barratge li retenguèt. E la traccion limpava devers París. Una granda telaranha d'accion politica secrèta cuerp la frança. Nosautres avançam dins aquela dralha que vai a la Republica, la sola dralha liura sus lo país. La polícia es dins toti li carrieretas dau vesinatge. Nos laissan la largor dau baloard ont siám mèstres encara. I a

un luòc, sabe pas ont, que li Socialistas delibèran. Acceptaràn, acceptaràn pas lo Frònt popular? Voudriáu qu'acceptèsson e mai aga peur de la guerra civila. Martínez. . . Lo fiu Ponge jogava davant lo paisatge solelhós. « Pour elle un français doit mourrir ». Lo mond demandan l'unitat. L'eslogan se mantèn quauqui minutas. Ai cregut de vèire Rabasson, sus ma drecha, dins un grop d'obriers que vènon d'arribar.

Ai perdut aquesta cara que lo semblava. De qué i aviá donat l'uelh marrit a la Rebelota? La misèria benlèu. Si dos fius e son òme èran mòrts a Verdun. Es tròp pèr una femna. Aviá perdut la bossòla. Li gènts aparián la foliá e la mascariá. Rabasson subran es aplantat. Li cambas de marbre, li pès d'argila. Sap bèn de qué se passa. Es ela, le Reboleta, que l'agacha. Tòrna de buscalhar. A trach son fais sus lo camin. Alena. Es tota encrocada devèrs lo sòu, mai pèr en dessot agacha. Caufa e refreja Rabasson coma vòu, en clugant si parpèlas, en mandant sis ulhadas de micà. E Rabasson es una estatua que patís, que choqueta. « Perqué? » fai entre si bregas que siblan. « Perqué m'avètz fach venir Pèire? » Reboleta l'agacha mai. A pas bolegat. Lo fais es totjorn davant ela. La ràdio vèn de dire que la veitura negra a passat a Vendevre, camin de París. Un nomat Abdesselam, d'Argier, es a París pèr una mession que degun ne sap rèn. Lo fais es totjorn davant la Reboleta. Si mans penjan coma mòrtas au balanç de si braç secats. Soritz coma quau se trufa. La jornada s'escacalassa dins una brava santat.

Una nivòl blànca, espessa, que demorava luenh sus l'horizont dau miegjorn, d'aise s'es desccadenada, se delarga, se confla. D'autri la seguisson. La masca grandís. Es ara coma un arbre, e li fuelhas dis arbres dançan un brande. Una calorassa estuba sus Gardon. Un chafaret d'insèctes redòla. Li parpalhons sèmblan pegós. Se li fau caçar d'entre li peus. I a des gènts que bolegan de botas, manca que foguèsse lo tròn, ailalin. Aqueu mai es un tombant d'agost. Rabasson susa dins sa camisa, dins si braias. Reboleta parla. Mai de qué ditz? De qué ditz? Sa vòtz es tapada pèr lo roncar dau tròn.

Un « hourrah » vèn de petar. Lo cèu s'es cubert de gris. Siám au nivèu de Camin Verd. Lis obriers vènon de mai en mai nombrós. Deu èstre sièis oras passadas. La crespacion de la lassiera dins li cambas me borrèla. Entènde lo cracinar d'una cortina de fèr. Es un comerciant espaurugut que barra se botiga. Li primiers manifestaires devòn èstre ja a la plaça de la Republica. Li socialistas auràn rebutat lo Frònt Popular. Deman serà un autre govèrn. . . L'òme de l'Elisèu es misteriós dins son dire. Rabasson s'aclata dins son maniditge, dins lo tremoladís de si carnetas. De que vòu aquela masca que lo calinha e que se plora dins li rugas, a gròs degots que redòlan? Lo cèu, eu, vòu pas crebar. D'odors de flors se gonflant, mai s'espetan pas. « Vòs pas èstre mon pichòt? ». Lo vilatge a rason de dire qu'ela a perdut la bossòla. De pèrlas d'aiga teba pasmens s'esclafan sus la poussa dau camin. Una man rufa chaspa Rabasson.

Mai i a un moment qu'el espincha devèrs l'autre costat dau pònt sus Gardon. Una carreta s'anòncia. Faudrà bèn davant lis òmes e li bèstias que la masca ne feniga amb si sorcelatges. D'un còp lo tròn peta. Ieu lo veguère un jorn petar, lo tròn sus lo pònt d'Aiganhiers. Una bòla de fuòc arribava, floquegèt de belugas una pila, e se 'n anèt, dins l'aiga benlèu. Reboleta a dubèrt larg lis uelhs esterlucats e lo chivau de la carreta a tombat d'a genolhons. Lo bruch a ensordat l'enfant, l'a mandat de son lòng sus li pòsts

dau pònt. Mai se desraba, fugís. La ramada tomba a bròu. Es sanglaçat. Crida. Lo cèu se duerp coma una carn trafegada de fuòc. Lis ostaus de l'avenguda trestomban. La guèrra, la guèrra. . .

Ne podíáu plus. Me siáu esquilhat de la molonada. Fasiá un moment que demoraviem embroncats lis un is autres a la fin dau baloard Voltaire. Podiam pas intrar sus la Plaça de la Republica. Un morcèu d'estatua negra se vèi en dessus di plancardas. Qu'auqu'un i a quilhat au cimèu un drapèu de tres colors. Avèm saludat de brams l'helicòptèr de la Prefectura. Avèm cantat a s'esgargamelar. Siáu ara dintre li badaires sus lo bordeiron. N'i a que dison que fin finala i a pas tant de gènts coma se podíá crèire, dins la manifestacion. E subran, vène de comprene. Sota lo cèu gris, es una enterrada immènsa que seguissiáu. Mi gènts me laissèron au Licèu de Dijon a la mòrt de mon grand. Seguiguère pas lo cortègi d'Antonin. Es uei que l'ai seguit d'a través aquela mitat de París. L'angoissa m'estrifa coma li cants estrifan lo cèu, coma lo balestrier en subre de la Travèrsa estrifa lo vèspre. Coma l'ai aimat, aqueu grand reborsier!

E mentre Rabasson, qu'a sachut me destoscar, eu, me parla, me demanda çò qu'ai, de toti li fòrças que me sobran luche de còntre l'angoissa. Mandè un image au davant dau mond, un image coma un boclier. Siám au maset de Gaujós, qu'Antonin a pres a la mòrt dau vièlh. Siáu pichòt e mon grand me fai paur de son estatura larga. Justament vèn de s'endormir, la mina escarlata sota la solelhada. Suplique: « Derevelha-te, papet, que la calor te vai faire morir ». Antonin parpeleja, s'arbora sus son pè panard, e vai a la dorga ont l'aiga se tèn fresca. Fai rajar au fons de sa gargamèla un fiu lusissènt que gargalha en davalant dins son pitre, parier la frescor que i a sota lo ciprés, entre li pèiras fonsas de la garriga, e que mantèn viva la saba dins lo fuòc de l'èr. Siás immènse, Antonin. Benlèu que siás etèrne. Marmotege, vincut: « A ta santat, Antonin! »

FIN

En 1978

Obras narratives de Robert Lafont

I - VIDA DE JOAN LARSINHAC

II - LI CAMINS DE LA SABA

III- LI MAIRES D'ANGUILAS.

IV - TE TU TE IEU.

V - L'ICONA DINS L'ISCLA.

Autras òbras

Poësia

Paraulas au vièlh silènci, I. E. O. , 1946.

Dire, I. E. O. , 1957.

Pausa Cerdana, I. E. O, 1962.

L'Ora, « Oc », 1963.

Aire Liure, P. -J. Oswald, 1974.

Teatre

Lo Pescar de la Sépia, I. E. O. , 1958.

La Loba, Aubanèl, 1959.

Ramon VII, Lo Libre Occitan, 1967.

La Nuech dis Enganats, in Cinc Peçòtas, I. E. O. , 1967.

Los Ventres-Negres, I. E. O. , 1967.

Teatre Claus, I. E. O. , 1969.

Dòm Esquichòte, I. E. O. ,1973.

Lei Cascavèus, C. D. O. , 1977.

Pròsa

Lo Sant Pelau Cap e Cap, 1972.

Tua Culpa, I. E. O. , 1974.

La Primera Persona, Fédérop, 1978.

"LI CAMINS DE LA SABA"

« A TOTS »

INSTITUT D'ESTUDIS OCCITANS

1978

Tèste integrau

Còpi interdicho

Reserva pèr aquéli qu'an la licènci d'utilisacioun

C. I. E. L. d'Oc

Centre International de l'Écrit en Langue d'Oc

Sèti souciau:

3, plaço Joffre - 13130 Berro.

Tóuti dre reserva - Tous droits réservés - All right reserved.

© Centre International de l'Écrit en Langue d'Oc - 1997

© Adoubamen dóu tèste pèr Joan Saubrement,
en sa qualita de mèmbe dóu Counsèu d'Amenistracioun dóu CIEL d'Oc.